

Kun pienvaltiorealismien hegemonia murtui: suomalaiset ulkopoliittiset koulukunnat kylmän sodan jälkeisen ajan alussa

MATTI PESU

ABSTRACT

When the hegemony of “small state realism” was broken: Finnish foreign policy schools of thought at the beginning of the post-Cold War era

The study examines Finnish foreign policy at the beginning of the post-Cold War era – more specifically in 1989–1997. It concentrates on the evolution of Finnish foreign policy thinking, and the work’s objective is to outline the Finnish foreign policy schools of thought of the period. In the article, schools of thought are understood as competing national identities, or more precisely, as alternative self-images, comprising of social purpose, status and worldviews. Throughout the Cold War, “small state realism” had been the dominant tradition in Finnish foreign policy, and Finland’s Cold War foreign affairs were built on the hegemony of the realistic school stressing the importance of history and geography as the fundamental conditions for Finnish national security. The end of the Cold War – with the collapse of Soviet Union – implied a transformation as regards to the conduct of Finnish foreign policy. The structural change meant more leeway for Finland in its foreign affairs. This resulted in the emergence of competing schools of thought. The study identifies altogether four different strands of thinking: small state realism, integrationism, Euro-Atlanticism, and globalism – which all left their mark on Finnish foreign policy at the immediate post-Cold War years, integrationism having been the strongest school.

Johdanto

Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikka kylmän sodan loppuessa on noussut viime vuosina tutkimusagendalle. Uusien arkistolähteiden avulla historiantutkimus kykenee rakentamaan tarkemman kuvan niistä tapahtumista ja päätöksistä, joilla on edelleen suuri merkitys Suomen ulkosuhteille. (Ks. esim. Aunesluoma ja Rainio-Niemi 2016; Mitzner 2016; Ritvanen 2017.)

Myös politiikantutkimuksella on kylmän sodan lopun tutkimuksen uudessa aallossa annettavaa. Teoreettisempien lähtökohtien avulla on mahdollisuus päästä käsiksi erityisesti päätösten taustalla vaikuttaneisiin tekijöihin (Juntunen 2016; Pesu 2016). 1990-luvun alun ratkaisut, kuten Euroopan unioniin liittyminen tai sotilaallisessa liittoutumattomuudessa pitäytyminen, eivät tapahtuneet tyhjiössä. Niiden taustalla oli erilaisia historiallisesti rakentuneita sekä

normatiivisia päätöksentekoa ehdollistavia tekijöitä (Pursiainen ja Forsberg 2015, 268) – kuten uskomuksia, tulkintoja ja näkemyksiä koskien muun muassa Suomen maantieteellistä asemaa, Venäjää ja kansainvälisen politiikan luonnetta.

Tämä artikkeli pureutuu näihin tekijöihin. Se tarkastelee, millä eri tavoin suomalainen ulkopoliittinen eliitti näki kylmän sodan jälkeisen maailman ja edustamansa maan aseman siinä. Jäsentääkseen erilaisia näkemyksiä artikkeli hahmottaa suomalaisesta ulkopoliittisesta keskustelusta kilpailevia, ideaalittyyppisiä koulukuntia, jotka tuovat esiin aikakauden ulkopoliittisen ajattelun perusjännitteitä. Lisäksi se tarkastelee, millä eri tavoin koulukuntien ajatukset ilmenivät Suomen turvallisuuspoliittisessa linjassa kylmän sodan lopun jälkeisen ajan alussa.

Artikkelin teoreettinen panos liittyy koulukuntakäsitteen teoretisoimiseen. Aiemmassa tutkimukses-

sa koulukuntia ei ole joitain poikkeuksia lukuun ottamatta teoretisoitu (ks. Nau ja Ollapally 2012). Tätä aukkoa artikkeli pyrkii paikkaamaan kytkemällä koulukuntakäsittteen konstruktivistisen kansainvälisen politiikan tutkimuksen piirissä käytyyn keskusteluun kansallisesta identiteetistä. Artikkelissa koulukunnat ymmärretäänkin valtion ulkopoliittisessa diskurssissa (ks. Hopf 2002; 2012) kilpailevina näkemyksinä valtiolle sopivasta identiteetistä eli niin sanottuina omakuvina.

Omakuvat taas koostuvat sosiaalisesta tarkoituksesta, statuksesta ja maailmankuvista. Sosiaalinen tarkoitus viittaa pääasiassa valtion sisäisiin ominaispiirteisiin ja status maan ulkoisen asemaan ja sen mukanaan tuomiin oikeuksiin ja vastuisiin. Maailmankuvat liittyvät tässä tapauksessa näkemyksiin esimerkiksi kansainvälisen politiikan luonteesta, ja ne ikään kuin pohjustavat näkemyksiä sosiaalisesta tarkoituksesta ja statuksesta.

Suomen ulkopoliitiikan muutosta kylmän sodan loputtua on käsitelty useissa tutkimuksissa (ks. esim. Browning 2008; Forsberg ja Vaahtoranta 1993; Jokela 2010; Palosaari 2011; Tiilikainen 1998). Tutkimuksien pääasiallinen fokus ei ole kuitenkaan ollut aikakauden suomalaisessa ulkopoliittisessa ajattelussa tai sen tutkimisessa, mitä tämä artikkeli pyrkii paikkaamaan: se on systemaattinen yritys tarkastella suomalaista ulkopoliittista ajatusmaailmaa.

Suomen ulkopoliitiikan historiallisessa jatkumossa kylmän sodan loppu on ulkopoliittisen ajattelun näkökulmasta oivallinen tutkimuskohde. Kyseessä oli ajanjakso, jolloin suomalaista keskustelua sekä Suomen valintoja rajoittaneet sisäiset ja ulkoiset rakenteet murtuivat. Suomi oli lisäksi konkreettisesti valintatilanteessa Euroopan unionin jäsenyyden suhteen, mikä terävöitti entisestään orastavia kilpailevia näkemyksiä. Kylmän sodan ajan ulkopoliittinen konsensus oli rakennettu autonomian aikaan juurensa ulottuvan pienvaltiorealismisen lähestymistavan ympärille. Kylmän sodan päätymisen aikaansaamat rakenteelliset muutokset ja niiden mukanaan tuomat ulkopoliittiset muospaineet alkoivat nakertaa pienvaltiorealismien ylivaltaa; uusia, eri lähtökohdille rakentuvia näkemyksiä alkoi nousta esiin entistä enemmän. Suomen ulkopoliitiikan perustavanlaatuisista valinnoista käytiin jälleen keskustelua. Tutkimuksen onkin tärkeä selvittää, minkälaisia linjavaihtoehtoja Suomella lopulta oikeastaan oli.

Tutkimuksen aineistona toimivat sanoma- ja aikakauslehtiaineistot, aikakauden tieteellinen tutki-

mus, ulkopoliittiset lausunnot sekä muu kirjallinen aineisto, kuten muistelmateokset. Ajallisesti aineisto on rajattu vuosiin 1989–1997. Aineistoa analysoidaan laadullisen sisällönanalyysin keinoin hyödyntämällä yllämainittuja statuksen, sosiaalisen tarkoituksen ja maailmankuvan käsitteitä, joiden avulla eri koulukunnat tunnistetaan ja tyypitellään. Artikkelissa lisäksi jaotellaan eri ulkopoliittisia keskustelijoita koulukuntien edustajiksi sen mukaan, minkälaista ajattelua heidän voitiin pääasiassa katsoa edustaneen. Tutkimus olettaakin, että yksittäisten henkilöiden ajatusmaailmaa voi hahmottaa ”välimatkan takaa” (*at a distance*) (Schafer 2000). Useita henkilöitä tutkimalla ja yhtäläisyyksiä hakemalla on täten myös mahdollista päästä käsiksi jaettuihin käsityksiin, joiden pohjalta koulukunnat lopulta muodostuvat.

Tutkimus etenee seuraavasti: Aluksi se käy läpi ulkopoliittisista koulukunnista ja kansallisesta identiteetistä käytyä keskustelua tuoden esiin työn teoreettiset lähtökohdat. Seuraavaksi se siirtyy analysoimaan kylmän sodan jälkeistä ulkopoliittista keskustelua hahmottaen neljä ulkopoliittista koulukuntaa: integrationismien, pienvaltiorealismien euroatlantismien ja globalismien. Ennen johtopäätöksiä artikkeli vielä lyhyesti keskustelee, miten eri koulukuntien ajatukset ilmenivät Suomen turvallisuuspoliittisen linjan rakentumiseen kylmän sodan loputtua.

Koulukunnat ulkopoliitiikan tutkimuksessa

Ulkopoliitiikan tutkimuksessa on tavan takaa kiinnitetty huomiota valtioiden ulkopoliittisiin koulukuntiin. Näin on ollut erityisesti suurvaltojen kohdalla. Niin Yhdysvaltojen (ks. esim. Mead 2001; Nau 2002), Kiinan (ks. esim. Shambaugh ja Xiao 2012) kuin Venäjänkin (Kuchins ja Zevelev 2012) ulkopoliittisia traditioita ja koulukuntia on eritelty. Samoin Japanin (Michishita ja Samuels 2012), Intian (Ollapally ja Rajapogalan 2012) ja Iranin (Farhi ja Lotfian 2012) eri koulukunnista on kirjallisuutta. Samoin Saksan ulkopoliittisia traditioita on tarkasteltu (Hellmann ym. 2004).

Myös Suomessa on vahva perinne tarkastella ulkopoliitiikkaa eri koulukuntien tai ”linjojen” näkökulmasta. Yleisin tapa on ollut nähdä suomalainen ulkopoliittinen keskustelu kahden linjan – myöntyväisyyslinjan ja perustuslaillisuuden – välisenä kamppailuna. Koulukunnista edellinen on edustanut voimapolitiikkaa ja maantieteen merkitystä korostavaa

realistista näkemystä jälkimmäisen painottaessa liberalismista kumpuavan oikeusajattelun soveltamista myös kansainvälisiin suhteisiin. (Apunen 1984; Haukkala 2012; Penttilä 2006; Torvinen 1966.)

Vaikka perinteistä kahtiajakoa on sovellettu vielä nykypäivänkin ulkopoliittikkaan (ks. Hämäläinen 2015), koulukuntajaoista on myös uudempiä sovellutuksia (Haukkala ja Vaahtoranta 2016; ks. myös Sinkkonen ja Vogt 2015). Haukkalan ja Vaahtorannan (2016) mukaan suomalaisessa ajattelussa vaikuttavat realistisen ja liberaalin koulukunnan manttelinperijän euroatlantismien rinnalla myös kolmas koulukunta globalismi, joka korostaa erityisesti globaalin solidaarisuuden tärkeyttä. Suomalaisessa koulukuntakeskustelussa suurin aukko löytyy kylmän sodan jälkeisen ajan alun kohdalla. Tutkimus pyrkiikin hahmottamaan, miten pienvaltiorealismin kylmän sodan ajan hegemoniasta alettiin siirtyä kohti uudenlaista koulukuntajakoa.

Kuten johdannossa todettiin, koulukuntia ei ulkopoliittikan tutkimuksessa ole kuitenkaan juuri teoretisoitu. Artikkelissa koulukuntien teoriapohjaa lähdetään hakemaan kansallista identiteettiä käsittelevästä konstruktivistisesta ulkopoliittikan tutkimuksesta ja koulukunnan sekä omakuvan käsitteen kytkemisestä yhteen. Ulkopoliittikan tutkimuksen näkökulmasta koulukuntien mielekkyys käsitteenä piilee siinä, että niiden avulla kyetään tiivistämään valtioiden ulkopoliittisessa diskurssissa olevia erilaisia näkemyksiä ideaalittyyppiseksi linjavaihtoehdoiksi. Artikkelin katsookin, että koulukuntiin tiivistyy ulkopoliittista päätöstä ehdollistavia, sosiaalisesti ja historiallisesti rakentuneita tekijöitä, jotka vaikuttavat muun muassa siihen, minkälainen käytös nähdään valtiolle soveliaana (March ja Olsen 1998).

Omakuvat kilpailevina koulukuntina

Kansainvälisen politiikan identiteettikirjallisuuden perusidean voi tiivistää yhteen virkkeeseen: valtio ei tiedä, mitä se haluaa, ennen kuin se tietää, kuka se on (Pursiainen ja Forsberg 2015, 292). Ensimmäiset identiteettinäkemykset olivat varsin rakenteellisia; toiseuden sekä toimijoiden välisen vuorovaikutuksen roolia identiteettien rakentumisessa sekä vakiintumisessa painotettiin (Neumann 1996; Wendt 1992; 1994; 1999). Varsin pian valtion identiteetti yhdistettiin myös sen ulko- ja turvallisuuspoliittiseen käyttäytymiseen (Katzenstein 1996). Valtion, tai pi-

kemminkin sen kansalaisten ja eliitin, itseymmärrys toisin sanoen rakentaa sen intressejä (Weldes 1996). Konstruktivismi katsoo, että valtioiden etunäkökohdat eivät siis ole objektiivisia vaan sosiaalisesti rakentuneita.

Rakenteellinen lähestymistapa identiteetteihin alkoi kuitenkin kohdata kritiikkiä. Valtiotoimijat, siinä missä yksilötkään, eivät aina heijasta toisten heille antamia identiteettejä, eivätkä identiteettien muotoutuminen ja merkitys tyhjenny toimijoiden väliseen vuorovaikutukseen (Larson 2012, 61). Konstruktivismiin piirissä alkoi nousta näkemyksiä, joiden mukaan identiteettien rakentumisessa pitäisi entistä enemmän ottaa huomioon myös valtion sisäiset sosiaaliset rakenteet. Ted Hopfin (2002; 2012) mukaan olennaista valtion identiteetin rakentumiselle on sen ”sosiaalis-kognitiivinen rakenne”, jossa on erilaisia identiteettidiskursseja ja jossa ulkopoliittiset päätöksentekijät operoivat sekä tekevät päätöksiä. Diskurssit muokkaavat siinä toimivien henkilöiden käsityksiä muun muassa uhkista, ystävistä ja liittolaisista ja ovat täten olennaisia valtion intressejä rakentaville identiteettikäsitteille. Hopf toisin sanoen siirsi identiteettitutkimuksen fokuksen valtion sisäisiin tekijöihin.

Samalle yhteiskunnan sisäisiä rakenteita korostavalle perustalle rakentaa identiteettiteoriaansa myös Anne L. Clunan (2009). Hopfin ohella Clunan nojaa sosiaalipsykologiseen näkökantaan, erityisesti sosiaaliseen identiteettiteoriaan (ks. esim. Brewer 2001; Brown 2000). Myös hänen mukaansa yhteiskunnan sisäisillä sosiaalisilla rakenteilla on merkitystä valtion itseymmärrykselle ja täten sen ulkopoliittikan rakentumiselle. Clunan poikkeaa Hopfista siinä, että hän pelkistää yhteiskunnassa olevat erilaiset näkemykset kilpaileviksi ja ideaalittyyppisiksi omakuviksi (*self-images*), jotka ovat ikään kuin vaihtoehtoisia identiteettikäsitteitä, joista valtion identiteetti lopulta institutionalisoituu.

Käytännössä Clunanin omakuvat ovat ajatukseltaan hyvin lähellä sitä, mitä muissa tutkimuksissa on ymmärretty koulukuntina. Clunanin näkemyksen avulla tähän mennessä varsin ei-teoreettiseen koulukuntakeskusteluun on mahdollista tuoda teoreettista jämakkyttä. Tätä avittaa erityisesti se, että Clunan on muista identiteettinäkemyksistä poiketen avannut omakuvien eli kilpailevien identiteettien sisältöä – avaus, jota kansainvälisen politiikan tutkimuksessa ja yhteiskuntatieteissä laajemminkin on vaadittu (Abdelal ym. 2006; Lebow 2008).

Clunan (2009, 30–32) katsoo, että kansallinen identiteetti koostuu sekä sosiaalisesta tarkoituksesta (*social purpose*) että statuksesta. Sosiaalisella tarkoituksella (ks. myös Abdelal ym. 2006; Ruggie 1982) hän viittaa uskomuksiin valtiolle sopivasta poliittisesta ja taloudellisesta hallinnosta. Käsite sisältää myös ideoita siitä, mitkä arvot, periaatteet, piirteet ja symbolit ovat maalle luonteenomaisia. Sosiaalinen tarkoitus ohjaa pitkälti sitä, keiden valtiotoimijoiden kanssa kansakunta haluaa tulla identifioituksi, mikä taasen vaikuttaa muun muassa valtioiden välisen yhteistyön syvyyteen. Sosiaalispsykologisin termein sosiaalinen tarkoitus toisin sanoen määrittää valtiotoimijan sisä- ja ulkoryhmät.

Status taasen viittaa valtion (kuviteltuun) asemaan jossain monista kansainvälisten suhteiden hierarkioista. Statuksessa on eritoten kyse valtion ulkoisesta asemasta suhteessa muihin toimijoihin, siinä missä sosiaalinen tarkoitus liittyy ennen kaikkea valtion sisäisestä rakenteesta nouseviin tekijöihin. Statukseen sisältyvät näkemykset valtion oikeasta asemasta tietyssä hierarkiassa sekä esimerkiksi kunnioituskysymyksistä, arvonannosta, oikeuksista ja velvollisuuksista, jotka sille sen statusaseman myötä kuuluvat. Statuskäsitteen ympärille on viimeisen vuosikymmenen aikana syntynyt runsaasti kirjallisuutta, jossa korostetaan valtioiden statuspyrkimysten roolia niiden ulkopoliittikkujen rakennuspalikkana. (Ks. esim. de Carvalho ja Neumann 2015; Dafoe ym. 2014; Forsberg ym. 2014; Larson ja Shevchenko 2010; Paul ym. 2014.)

Clunanin sinänsä pätevää identiteettinäkemystä on kuitenkin syytä täydentää. Omakuvuihin voi statuskäsitteiden ja sosiaalisen tarkoituksen ohella liittyä myös kognitiivisia malleja, kuten maailmankatsomuksia (*worldviews*) (ks. esim. Abdelal ym. 2006, 699–700). Se, miten yksilöt näkevät (maailman) politiikan luonteen, voi olla keskeinen tekijä sille, miten he ymmärtävät maansa aseman ja politiikan kansainvälisten suhteiden kentällä (ks. esim. Herrmann 2017; Rathbun 2011). Toisin sanoen maailmankuvat pohjustavat näkemyksiä niin statuksesta ja sosiaalisesta tarkoituksesta.

Tässä tutkimuksessa maailmankuvien merkitys rajautuu kolmeen tekijään tai kysymykseen. Ensiksi se keskittyy siihen, nähdäänkö maailma poliittisen realismin vai liberalismien/institutionalismien valossa. Toiseksi se kiinnittää huomiota näkemyksiin Venäjästä ja sen toimijuuden laadusta. Kolmanneksi se tarkastelee sitä, millaiseksi eurooppalaisen turvalli-

suusjärjestyksen katsotaan kehittyvän. Maailmankuvaan liittyvistä tekijöistä realismi–liberalismi-jako sekä Venäjä-käsitykset edustavat tietynlaista pysyvyyttä – ne kaikki ovat olleet läsnä Suomen ulkosuhteiden hoidossa aina autonomian ajasta lähtien. Eurooppalaisen turvallisuusjärjestyksen muotoutuminen on taas hyvin tilannekohtainen tekijä, jonka tarkastelu juuri tässä tutkimuksessa on hyödyllistä. Järjestykselliset näkemykset paljastavatkin erinomaisesti maailmankuvallisia eroja, ja ne ovat hyvin läheisessä yhteydessä kahteen muuhun maailmankuvalliseen tekijään.

Seuraavaksi artikkelissa siirrytään analysoimaan kolmen käsitteen – statuksen, sosiaalisen tarkoituksen ja maailmankuvan – avulla suomalaista ulkopoliittista keskustelua kylmän sodan loppuessa ja sen lopun jälkeen, ja siinä esitellään neljä kyseisenä aikakautena ilmentynyttä koulukuntaa: pienvaltiorealismi, integrationismi, euroatlantismi ja globalismi. Sitä ennen artikkelissa käsitellään lyhyesti suomalaista ulkopoliittista ajattelua kylmän sodan aikana – toisin sanoen pienvaltiorealismien hegemoniaa.

Pienvaltiorealismien hegemonia murtuu

Suomen sotien jälkeisessä ulkopoliitikassa niin kutsuttu pienvaltiorealismien malli saavutti käytännössä katsoen hegemonisen aseman viimeistään 1960-luvulle tultaessa. Hegemonia oli erityisen vahva presidentti Urho Kekkosen kaudella, ja siihen vaikutti Kekkosen jokseenkin autoritääriin johtamistapa. (Tiilikainen 1998, 157–158.) Suomen ulkopoliittikkaa leimasikin konsensushakuisuus. Keskeinen osa niin sanottua suomettumisilmiötä oli julkisen mielipiteen kontrollointi ja itsensensuuri ulkopoliittisissa kysymyksissä. Kekkosen rooli kummankin toteuttamisessa oli huomattava. Mauno Koiviston kausi ei tuonut asiaan aluksi dramaattista muutosta, mutta 1980-luvun puoliväliin tultaessa ulkopoliittinen keskustelukulttuuri alkoi hiljalleen vapautua. Esimerkiksi virallista ulkopoliittista linjaa Baltian maiden itsenäistymiseen kritisoitiin avoimesti. (Forsberg ja Pesu 2017.)

Maailmankuvallisesti pienvaltiorealismi kumpusi poliittisesta realismista, jossa valtasuhteet sekä historia, eivät niinkään laki ja oikeus, määrittävät kansainvälispoliittiset realiteetit. Kylmän sodan kansainvälispoliittisessa todellisuudessa Suomi joutui täten katsomaan maailmankuvallista maantieteell-

lisestä asemastaan käsin. Sen statusasemaa määrittä suurvallan naapuruus. Jotta Suomi olisi voinut pitää sosiaalisesta tarkoituksestaan – ensin autonomiastaan ja sitten kansanvaltaisesta järjestelmästä – kiinni, sen oli otettava huomioon suurvallan legitimiiksi nähdyt turvallisuusintressit. Itään päin nojaavaa turvallisuuspolitiikkaa pyrittiin tasapainottamaan puolueettomuusstatusta vahvistamalla.

Realistisen ajattelun juuret ulottuivat aina Ruotsin vallan aikaan ja hattujen sekä myssyjen keskusteluihin Tukholman Venäjän-politiikasta. Suomen osalta perinne kumpuaa autonomian ajalta, jolloin Suomen ”ulkosuhteet” liittyivät käytännössä suurruhtinaskunnan suhteisiin emämaahansa Venäjän keisarikuntaan. Linja kehittyi alun perin muutaman Suomen asiaiin komiteassa työskennelleen virkamiehen, erityisesti ”Turun realistien” R.H. Rehbinderin ja G.M. Armfeltin ympärille. (Volanen 2017.) 1840-luvulle tultaessa realistinen näkemys sai fennomanian nousun myötä poliittista voimaa, ja suomalainen ulkopolitiittinen realismi liitetään usein edelleenkin J.V. Snellmaniin. Autonomian ajan loppua kohti tultaessa pienvaltiorealismi nivoutui Suomalaisen puolueen vanhasuomalaisiin tai suomettarelaisiin. Merkittävimpinä realisteina tunnettiinkin Yrjö-Sakari Yrjö-Koskinen, J.R. Danielson-Kalmari ja E.G. Palmén. (Apunen 1984; Korhonen 1966; Torvinen 1966.)

Toisen maailmansodan jälkeen heikossa suhteellisessa asemassa ollut, mutta sodasta lopulta hengissä selvinnyt Suomi tarrautui jälleen realismiin oppeihin – sotien välistä aikaa olivat dominoineet muut, pääasiassa legalistisemmat katsantokannat kuten nojautuminen Kansainliittoon. (Ks. esim. Paasivirta 1968, 69–70, 100–107.) Ulkopolitiikassa tapahtui merkittävä käänös. Danielson-Kalmarin oppipojan J.K. Paasikiven johdolla Suomi omaksui myöntöväyslinjan, jossa Neuvostoliitolla katsottiin Suomen suhteen olevan ennen kaikkea defensiivisiä intressejä. (Browning 2008; Rentola 2016, 186.) Kekkosen kaudella linjan perustekijät säilyivät, joskin Suomi alkoi harjoittaa yhä aktiivisempaa puolueettomuuspolitiikkaa. Koiviston presidenttikaudella Suomessa palattiin vähemmän aktiiviseen ja kunnianhimoiseen ulkopolitiikkaan, joka edelleen kuitenkin rakentui maantieteen ja historiallisen kokemuksen perustekijöille.

Pienvaltiorealismien hegemonia johti siihen, että ulkopolitiittista keskustelua käytiin ”kehällisistä” asioista, jotka eivät pääasiassa koskettaneet Suomen ulkopolitiikan realismista kumpuavaa perusratkaisua.

Esimerkiksi nuoremman polven tutkijat ja ulkopolitiittit Paavo Lipponen etunenässä hahmottivat olemassa olevan linjan pohjalle ”uutta ulkopolitiikkaa”, jossa vaadittiin aktiivisempaa naapuruus- ja kehityspolitiikkaa (ks. Lipponen 2001). 1970-luvulla keskustelua herätti erityisesti EEC-vapaakauppasopimus ja globaalit kysymykset, kuten suhtautuminen Etelä-Afrikkaan (Möttölä 1983; Sandén 1979). Todellisia vaihtoehtoja olemassa olevalle kansalliselle identiteetille ei kuitenkaan ollut ennen kylmän sodan loppumista. Kylmän sodan Suomen maaperä ei ollut otollinen eri koulukuntien kilpailulle.

Neuvostoliiton romahtaminen ja kylmän sodan loppu olivat Suomen ulkopolitiittisessa historiassa formatiivinen hetki. Varsin lyhyessä ajassa valtavat rakenteelliset muutokset käytännössä katsoen mursivat puolueettomuuspolitiikan relevanssin viemällä pois sen perustuksena olleen kaksinaapaisen maailmanjärjestyksen, jonka suurvaltajännitteisiin Suomi joutui kiinnittämään huomiota enemmän kuin moni liittoutunut eurooppalaismaa. (Browning 2008, 221; Rainio-Niemi 2014, 9.) Neuvostoliiton romahtaminen vei Suomelta ulkopolitiittisen kiintopisteen, ja Euroopan integraatiossa tapahtuneet edistysaskeleet sekä maanosan turvallisuusjärjestyksen muutos näyttivät tarjoavan Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikalle vaihtoehtoisia perusratkaisuja.

Muutoksen syvyys näkyi aikalaismuutoksissa. Erkki Tuomioja (2014, 231) kynäili päiväkirjaansa siitä, miten ulkopolitiikka on päästetty kellumaan, ja vielä vuonna 1995 Suomen Kuvalehti (28.4.1995) kirjoitti laajassa ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa käsittelevässä artikkelissa siitä, miten Suomen ulkopolitiikka ”kellui kuin Suomen markka”. Tutkijakomenteissakin heijastui epävarmuus. Keskustelu vaikutti jäsentämättömältä, eikä ulkopolitiikan selkärankana tuntunut olevan selvää linjaa eikä arvojärjestelmää (Tiilikainen 1992, 15).

Näin jälkeensä keskustelua on mahdollista jäsentää. Kylmän sodan lopun ja kylmän sodan jälkeisen ajan debatin jäsenteleminen auttaa ymmärtämään, mitä vaihtoehtoisia toimintalinjoja Suomen ulkopolitiikalle kylmän sodan loputtua oikeastaan oli. Kylmän sodan loppuminen merkitsi niin ulkoisten kuin sisäistenkin konsensuspaineiden murentumista. Suomen ulkopolitiikan perusratkaisusta ei ollut enää yksimielisyyttä. Tämä artikkeli väittääkin, että kylmän sodan loputtua Suomessa oli neljä kilpailuvaa koulukuntaa: integrationismi, pienvaltiorealismi, euroatlantismi ja globalismi. Se toisin sa-

noen omaksuu Haukkalan ja Vaahtorannan kolmi-
aon, mutta argumentoi, että kylmän sodan jälkeisen
ajan alussa Suomessa oli myös neljäs koulukunta eli
”eurorealistista” linjaa edustanut integrationismi.

Tutkimuksessa koulukunniksi kutsutut omakuvat
ovat ennen kaikkea käsitteellisiä viitekehyksiä, joiden
avulla suomalaisia ulkopoliittisia ajattelumaailmoja
voidaan hyvin yleisellä tasolla jäsenellä (ks. esim.
Nau ja Ollapally 2012, 4). Tämä tarkoittaa sitä, että
suuri osa tutkimuksessa käsiteltävistä henkilöistä
tuskin koki tai kokee olevansa osa jotain ulkopoliit-
tista koulukuntaa. Koulukunnat ovat lisäksi vahvas-
ti ideaalittyyppisiä. Ne ovat väkisininkin yleistyksiä,
eivätkä välttämättä ole toisiaan poissulkevia. Saman
henkilön ajattelumaailmassa voi aivan hyvin olla
elementtejä useammasta koulukunnasta.

Vaihtoehtoiset ulkopoliittiset näkemykset terävoit-
tivät sitä mukaa, kun eurooppalainen turvallisuus-
arkkitehtuuri kehittyi. Tutkimuksessa tarkasteltu
ajanjakso alkaa vuodesta 1989 ja päättyy vuoteen
1997, jolloin kylmän sodan jälkeinen maailmanjär-
jestys oli pääpiirteissään jo vakiintunut. Käytännös-
sä vielä vuonna 1990 Suomessa vallitsi vielä varsin
suuri konsensus politiikan päälinjoista, joskin esi-
merkiksi YYA-sopimuksen mielekkyyttä alettiin jo
kyseenalaistaa. Epäonnistunut vallankaappaus Neu-
vostoliitossa ja lopulta neuvostoimperiumin hajoa-
minen käynnistivät toden teolla keskustelun Suomen
jäsenyydestä Euroopan yhteisössä, mitä vauhditti
myös ETA-neuvottelujen onnistuminen. Vuodesta
1992 alkaen ulkopoliittisissa mielipiteissä alkoi olla
enemmän ja enemmän hajontaa.

Suurimmat koulukuntien väliset eroavaisuudet
liittyivät Suomen statusasemaan ja maailmankuviin.
Ulkopoliittisessa keskustelussa viittauksia Suomen
sosiaaliseen tarkoitukseen oli huomattavasti vähem-
män, ja näkemyksissä oli merkittäviä yhtäläisyyksiä
pienin nyanssieroin. Tämä ei ole sinänsä yllättävää.
Vakiintuneena demokratiana kylmän sodan loppu
ei edustanut sille yhteiskunta- tai talousjärjestelmän
dramaattista muutosta toisin kuin esimerkiksi enti-
sille sosialistimaille.

Integrationistit

Integrationistinen koulukunta oli kilpailevista oma-
kuvista voimakkain. Sen piiriin kuului suomalaista
ulkopoliittista johtoa sekä muun muassa merkittäviä
tutkijoita. Monella integrationistilla oli sosialidemo-

kraattinen tausta, ja puolueella oli muutenkin erittäin
vahva asema Suomen ulkopoliittikan määrittämises-
sä kylmän sodan lopun jälkeen. (Ks. Helsingin Sa-
nomat 12.12.1990.) Maailmankuvallisesti integrati-
onistit näkivät Euroopan turvallisuuden perusteki-
jössä tapahtuneen laadullisen muutoksen. Instituuti-
oiden, erityisesti EY:n ja Etykin merkitys oli kas-
vussa. Voimapolitiikka ei heidän mielestään ollut
kuitenkaan ollut kokonaan kadonnut. Integrationis-
tit hahmottivat Suomen statusasemaa edelleen Ven-
näjän naapurisuuden kautta, vaikka heidän piirissään
eli usko Venäjän demokratisoitumiseen. Tässä mie-
lessä integrationismi oli eräänlaista ”eurorealismia”.

Koulukunnan jäsenet kannattivat liittymistä Eu-
roopan unioniin, jonka jäsenyyden katsottiin vah-
vistavan Suomen sosiaalista tarkoitusta eurooppa-
laisena demokratiana, ja he olivat valmiit luopumaan
puolueettomuudesta, joka arvioitiin yhteensopimat-
tomaksi EU-jäsenyyden kanssa. He eivät toisin sa-
nonneen halunneet Suomelle minkäänlaista turvalli-
suuspoliittista erityisstatusta EU:n sisällä. He kui-
tenkin tukivat sotilaallista liittoutumattomuutta, joka
heidän mukaansa avitti Venäjän demokratiakehitys-
tä sekä Itämeren alueen vakautta. Integrationistien
leiriin voidaan lukea esimerkiksi Mauno Koivisto,
Marti Ahtisaari, Paavo Lipponen, Jaakko Blomberg,
Kalevi Sorsa, Esko Antola, Raimo Väyrynen ja Jaak-
ko Iloniemi.

Integrationismin maailmankuva sijoittui realismin
ja institutionalismin välimaastoon, ja eri lähtökoh-
tien painotus vaihteli henkilön mukaan. Esimerkiki-
si Jaakko Iloniemen (1991; 1992) mukaan Eurooppa
oli muuttunut radikaalilla tavalla, ja turvallisuutta
sekä yhteistyörakenteita oli ajateltava uudelleen. Hän
myös kuitenkin näki, että pieni valtio tuskin saattoi
edelleenkään luottaa kansainväliseen oikeuteen ja
että kansalliset edut muodostivat edelleen pohjan
valtioiden toiminnalle.

Iloniemen näkemys jaettiin laajalti integraatio-
myönteisessä piirissä. Tutkija Esko Antola (1994, 23)
esimerkiksi arvioi, että

*Euroopan turvallisuuskehitys etsii uomaansa jos-
sakin hobbesilaisen Euroopan ja institutionalisoi-
tuneen ratkaisun välimaastossa. Lopputuloksena on
yhä epävarma, joskin institutionalisoitunut tur-
vallisuusvaihtoehto on ainakin vielä pääsuunta.*

Vuonna 1995 pääministeriksi nousseen SDP:n
puheenjohtaja Paavo Lipponen näkemykset olivat
samansuuntaisia. Hänen mukaansa Eurooppaan ei

ollut syntynyt vielä vakaata järjestelmää, mistä Jugoslavian kriisi oli osoituksena. Toisaalta liennytyksen vuosina syntynyt yhteistyöpohjainen järjestys – toisin sanoen Etyk – ja EU näyttäytyivät vakautta tukevin tekijöinä, joiden ympärille Euroopan poliittinen tulevaisuus rakentui. (Lipponen 2001, 128.)

Integrationistit eivät halunneet Suomelle minikäänlaista erityisstatusta Euroopan unionissa. Esko Antola (1991) esimerkiksi totesi suoraan jo aikaisessa vaiheessa, että puolueettomuus ja integraatio ovat vaikeasti yhteen sovitettavissa. Tätä mieltä oltiin myös ulkopoliittisessa johdossa. Presidentti Koivisto (1993) painotti puheessaan Euroopan parlamentille Strasbourgissa, että Suomi ei Unionin jäsenenä vapaamatkustaisi turvallisuuskysymyksissä eikä myöskään hakisi ulko- ja turvallisuuspoliittisia erioikeuksia. Vajaata vuotta myöhemmin presidentiksi nousut Martti Ahtisaari (1994) toisti Koiviston näemyksen sanasta sanaan.

Myös Paavo Lipponen toi hyvin selkeästi esiin mielipiteensä EY-jäsenyyden ja puolueettomuuden suhteesta. Vuonna 1993 hän linjasi, että

Suomi ei hae erityisasemaa yhteisön jäsenenä. Puolueettomuuden uusi muotoilu tarkoittaa yksinkertaisesti, että Suomi pyrkii ylläpitämään ulkopoliittikkaansa jatkuvuutta ja kaikin tavoin välttämään sotilaallista vastakkainasettelua Venäjän kanssa. Tämä politiikka heijastaa Suomen kansallista etua, joka EY:n täytyy hyväksyä, jos Suomi halutaan yhteisön jäseneksi. (Lipponen 2001, 128.)

Samalla Lipponen tuli maininneeksi integrationistien toisen merkittävän statusnäkemyksen. Huolimatta muuttuneesta tilanteesta he edelleen antoivat Venäjälle eräänlaisen erityisaseman, jonka katsottiin rajoittavan Suomen liikkumatilaa. Täten myös Suomen turvallisuuspoliittista asemaa sekä sen mukanaan tuomia vaatimuksia tarkasteltiin edelleen maantieteen kautta.

Naapuruus ei integrationistien ajattelussa tosin enää ollut niin vahva statustekijä, mitä se oli ollut kylmän sodan aikana, mutta totaalista uudelleenarviointia maantieteen merkityksestä ei kuitenkaan tapahtunut. Kansainvälisen politiikan professori Raimo Väyrynen (1991, 37–38) esimerkiksi totesi, että

Suomen maantieteellisellä asemalla on luonnollisesti edelleen merkitystä, mutta markkinoiden ja teknologian korostuessa geopolitiikan suhteellinen

vaikutus vähenee. Suomen ja Venäjän suhteissa tarvitaan jatkossakin molempien osapuolien edut huomioivaa turvallisuuspoliittista takuujärjestelyä.

Entinen pitkäaikainen pää- ja ulkoministeri Kalevi Sorsa (1992, 206) taas korosti, että

on selvää, että Suomen on haettava suuren rajanaapurinsa kanssa turvallisuuspoliittiset ratkaisut, järjestettävä taloudelliset ja kulttuuriset suhteet tavalla, joka sopii uuteen Eurooppaan, mutta tulkitsee samalla aidosti molempien kansojen pyryviä intressejä.

Integrationistien piirissä katsottiinkin, että idänpolitiikan harjoittaminen oli mahdollista Euroopan unionin jäsenenäkin. Esko Antola muun muassa arvioi, että Suomi ei voisi Euroopan unionin jäsenenä osallistua mahdollisiin Venäjän vastaisiin pakotteisiin (Helsingin Sanomat 21.5.1994).

Integrationistit myös katsoivat, että Suomi toteuttaa sosiaalista tarkoitustaan, länsieurooppalaista demokratiaa, parhaiten aktiivisella sitoutumisella ja osallistumisella Euroopan integraatioon, toisin kuin pienvaltiorealistit, joille integraatioon osallistuminen merkitsi lähinnä Suomen omaleimaisuuden rapautumista. Pankinjohtaja ja entinen suurlähettiläs Jaako Iloniemi (1992, 40–41) esimerkiksi korosti, että

[k]ansallisen identiteetin turvaaminen ja suomalaisuudesta kiinni pitäminen on meille keskeinen tehtävä. Suomalaiseen identiteettiin kuuluu se, että olemme osa eurooppalaista kulttuuriperintöä ja ennen muuta sen pohjoismaista haaraa. Siihen liittyy kansanvaltainen järjestelmäme, oikeusjärjestyksemme, yhteiskunnallisen solidaarisuuden tunnustuksemme.

Pienvaltiorealistit

Pienvaltiorealistinen koulukunta painotti, että muuttuneesta kansainvälispoliittisesta tilanteesta huolimatta Suomen tuli yhä pitäytyä perinteisellä Paasi- kiven–Kekkosen linjalla. Täten he edustivat näkemyksissään pitkää historiallista jatkumoa. Koulukunnan edustajat pääasiassa vastustivat Suomen jäsenyyttä Euroopan unionissa ja painottivat puolueettomuuden merkitystä myös uudella aikakaudella. EU-jäsenyyden varmistuttua pienvaltiorealistit tukivat Suomen pitäytymistä sotilasliittojen ulkopuo-

lella. Koulukunnan jäseniksi voidaan lukea muun muassa Keijo Korhonen, Pekka Visuri, Paavo Väyrynen ja Jan-Magnus Jansson, ja heidän näkemyksilleen oli tukea myös keskustan, kristillisen liiton ja myös laitavasemmiston piirissä.

Maailmankuvallisesti pienvaltiorealistit edustivat valtiokeskeistä geopoliittista realismia, jonka lähtökohta oli Suomen maantieteellinen asema. He eivät nähneet eurooppalaisessa turvallisuusjärjestyksessä suurta laadullista muutosta, eivätkä he antaneet paljoa painoarvoa institutionaalisille järjestelyille, kuten Euroopan yhteisölle/unionille. Pikemminkin he oustaltivat paluuta perinteiseen eurooppalaiseen suurvaltapolitiikkaan. Kansainvälinen politiikka näytti heille varsin muuttumattomalta ja jopa staattiselta.

Tutkija ja näkyvä turvallisuuspoliittinen kommentaattori Pekka Visuri (1995, 13) oli esimerkiksi sitä mieltä, että

voimapolitiikan jatkuminen uusine blokkiutumisineen ja suurvaltakilpailuineen on kaikkea muuta kuin poissuljettu mahdollisuus [...] Geopoliittisesti Eurooppa on palannut vanhaan normaalitilanteeseensa, jossa Saksa on keskusvalta, lännessä ovat suurvaltoina Englanti ja Ranska sekä idässä Venäjä.

Visurin mielestä Suomessa keskustelu keskittyikin aivan liikaa instituutioihin. Pitkän linjan diplomaatti, entinen ulkoministeri ja vuoden 1994 presidentinvaalien ehdokas Keijo Korhonen oli Visurin kanssa pitkälti samoilla linjoilla. Hänen mukaansa

[t]ärkein seuraus Euroopan murroksessa on ollut paluu takaisin Paasikiven määrittelemään kohtalon kolmioon. Vanhan presidentin mukaan se oli Tukholma–Moskova–Berliini. Venäjä on nyt tungettua Suomenlahden pohjukkaan samaan tapaan kuin neuvostovallan alkuvaiheessa 1920-luvulla. (Korhonen 1994, 25.)

Lisäksi Korhonen (1994, 29) näki, että

suhteet, jotka Saksan johtama Euroopan Unioni [sic] kehittää Venäjän ja koko itäisen Keski-Euroopan kanssa, tulevat jälleen maantieteen ja geopolitiikan vääjäämättömyydellä määrittelemään Suomen aseman Euroopan suurpolitiikan asetelmassa.

Ulkoministerinä vielä vuonna 1992 toiminut Paavo Väyrynen (1992) taas visioi, että kansainvälinen politiikka kehittyy kolminapaiseksi järjestykseksi,

jossa napoina ovat Japani, Yhdysvallat ja Saksa/EY. Väyrynen oli muita pienvaltiorealisteja idealisempi, ja 1990-luvun puoliväliin tultaessa hän unelmoi uudesta paneurooppalaisesta järjestyksestä, joka olisi EY:n liittovaltiokehityksestä poiketen nimenomaan itsenäisten valtioiden unioni. (Väyrynen 1997.)

Venäjä oli pienvaltiorealisteille edelleen suurvalta. He lukivatkin Suomen statusasemaa erityisesti maantieteen – toisin sanoen Venäjän naapurisuuden – kautta. Pienenä valtiona Suomen tuli yhä ottaa huomioon suurvaltanaapurinsa strategiset intressit, ja Venäjällä oli yhä oltava erityisstatus Suomen ulkosuhteissa. Suomen ei myös edelleenkaan sopinut soikeutua suurvaltojen eturistiriitoihin, vaan ylläpitää puolueettomuuden statusta myös uudessa maailmanjärjestyksessä.

Pekka Visuri (1995, 18–19) esimerkiksi arvioi, että

Euroopan unionin jäsenenä Suomi on geopoliittisesti ja geostrategisesti selvästi poikkeuksellisessa asemassa verrattuna muihin jäsenmaihiin. Voi olla, ettei poliittisista ja taloudellisista syistä tätä seikkaa haluta erityisesti korostaa, mutta strategisessa tilannearvioinnissa maantiedettä ei voi ohittaa [...] Ilman julkilausuttuja mielipiteitäkin voidaan olettaa venäläisten strategisen suunnittelun haluavan varmistaa, ettei Suomen alueelta jossain tulevaisuuden kriisissä koidu vaaraa erityisesti Kuolan, Arkangelin ja Pietarin alueille.

Hän oli lisäksi sitä mieltä, että edessä olisi paluu 1930-luvun asetelmiin, jos Neuvostoliitolla olisi aihetta pelätä Suomen luovuttavan alueensa vihamielisen valtion käyttöön (Visuri 1993, 425.)

Paasikivi-seuraa kahteen otteeseen johtanut Jan-Magnus Jansson (1991) puolestaan painotti, että Venäjän sotilaallinen intressi Suomen alueen käyttöön voi aktualisoitua tulevaisuudessa, ja hän arveli nationalismin nousevan Venäjän valtiorakenteen koossapitäväksi voimaksi. Hän oli tyytyväinen, että YYA-sopimuksen korvaavaan sopimukseen tuli viittaus siihen, että maat eivät salli aluettaan käytettävän aseelliseen hyökkäykseen toista sopimuspuolta vastaan. Neuvostoliiton jo hajottua Jansson kirjoitti vuonna 1994, että maantieteen tulee edelleen olla Suomen turvallisuuspolitiikan peruslähtökohta ja että Suomen valtioalueella on yhä korostunut merkitys Venäjälle. (Jansson 1994.)

Venäjän naapuruus Suomen tärkeimpänä kulmakivenä johti toiseen statusnäkemykseen – puolueettomuuden korostamiseen. Muun muassa Korhonen

oli järkähtämätön sen suhteen, että Suomen on maantieteellisestä asemastaan johtuen pitädyttävä puolueettomuudessa:

Suomen historian ja maantieteen antama ehdoton ohje on, että meidän on pysyttäväytyminen Keski-Euroopan suurvallan ja Venäjän välisen mahdollisen selkkauksen ulkopuolella. Tämä on Suomen puolueettomuuspolitiikan ydin ja todellisin sisältö. Me kieltäydymme ottamasta ristiriitatilanteesta kantaa yhden suurvallan puolesta toista vastaan, saati sitten tukemasta mitään riidan osapuolta poliittisesti, sotilaallisesti ja taloudellisesti, kun selkkaus on syntynyt. Emme tietysti muutenkaan sekaannu kansainvälisiin ristiriitoihin, sattuiivatpa ne missä tahansa maailmalla. (Korhonen 1994, 29.)

Paavo Väyrynen (1992; 1996, 249–250) tuli myös siihen johtopäätökseen, että puolueettomuus on Suomelle oikea ratkaisu. Hän tunnetusti kääntyi vimmatusti vastustamaan EU-jäsenyyttä. Jäsenyyden lopulta toteuduttua Suomen oli hänen mukaansa edelleen mahdollista ilmoittaa pyrkimyksensä pidättäytyä suurvaltaristiriitojen ulkopuolella ja palauttaa puolueettomuus takaisin ulkopoliittiseen kielenkäyttöön.

Vaikka pääministerinä Esko Aho oli johtanut puolueensa kannattamaan EU-jäsenyyttä, oppositioon ajaututtuaan keskusta alkoi yhä enemmän korostaa perinteistä pienvaltiorealismia. Kriitikin kohteena oli nimenomaan vahvoissa ulkopoliittisissa asemissa olleen sosialidemokraattisen puolueen ulkopoliittinen linja. Keskustan puoluekokouksessa vuonna 1996 Aho kritisoi hallitusta siitä, että EU-jäsenyys ei ole muuttanut Suomen geopoliittista asemaa. Hänen mielestään Suomen ei pitänyt tulla osaksi EU:n valtavirtaa, ja hän puhui edelleen nimenomaan puolueettomuudesta Suomen kansainvälistä asemaa määrittävänä statuksena. (Helsingin Sanomat 16.6.1996.)

Mitä poliittiseen tarkoitukseen tulee, pienvaltio-realistien käsityksissä ei ollut selkeää yhteistä nimitäjää. Tässä mielessä heitä sitoivat siis ennen kaikkea yhteen yhtenevät näkemykset Suomen kansainvälisestä asemasta ja maailmanpolitiikan luonteesta. Pienvaltio-realistien piiristä kuitenkin korostettiin muun muassa Suomea pohjoismaisena demokratiana. Esimerkiksi Korhosen (1994, 26) mukaan Pohjoismaat olivat käytännössä ainoa Suomelle sopiva viiteryhmä maailmalla. Väyrysen (1997) paneurooppalaiseen visioon taas kuului pohjoismainen alueellinen ryhmittymä. Lisäksi erityisesti Korhonen

(1994) korosti Suomen omaleimaisuutta ja syrjäisyyttä, joiden hän näki luovan etulyöntiaseman ja joita eurooppalaiset kehityskulut eivät saisi turmella. Perifeerisyys ei ollut suinkaan haitta vaan etu.

Euroatlantikot

Euroatlanttisen koulukunnan jäsenet olivat vankkoja eurooppalaisen integraation tukijoita jo varsin aikaisessa vaiheessa 1980–1990-lukujen taitteessa, ja heidän mielestään Suomen tuli sitoutua läntisiin rakenteisiin myös turvallisuuspoliittisesti. Osalle tämä tarkoitti Nato-jäsenyyttä, osalle ei. He eivät siis nähneet Suomen kansainvälistä statusta puolueettomuuden valossa. Statusnäkemyksissään euroatlantitkot poikkesivat eurorealisteista siinä, että he eivät enää olleet valmiita antamaan Venäjälle erityisstatusta Suomen ulkopoliitikassa, eikä Venäjän naapuruutta nähty Suomen valintoja rajoittavana tekijänä. Maailmankuvallisesti euroatlantitkot yhtäältä tunnustivat eurooppalaisten ja transatlanttisten instituutioiden merkityksen mutta toisaalta korostivat voimapolitiikan roolia integrationisteja enemmän. Euroatlantismissa olikin selvä realistinen piirre, joka kuitenkin korosti enemmän eurooppalaisten voimasuhteiden luentaakin kuin maantiedettä. Pienvaltio-realistien tavoin he kyllä suhtautuivat Venäjään suurvaltana, mutta vetivät eri johtopäätökset siitä, miten Suomen tulisi reagoida Venäjän asemaan. Euroatlantikoille Suomen sosiaalinen tarkoitus oli ennen muuta olla länsimainen demokratia. Euroopan unionin jäsenyys oli vahvistava tätä tosiasiaa.

Euroatlantismi ei saanut kovinkaan kummoista kannatusta aivan ylimmässä poliittisessä eliitissä, ja koulukunnan edustajia löytyikin erityisesti eläköityneistä diplomaateista ja nuoremasta tutkija- ja poliitikkosukupolvesta. Koulukunnan jäseniksi voi lukea esimerkiksi Max Jakobsonin, Risto Hyvärisen ja Ilkka Pastisen, jotka olivat ulkoministeriössä ollessaan olleet osa niin kutsuttua johdonmukaista puolueettomuuspolitiikkaa korostanutta ”everstijunttaa”. Euroatlanttista linjaa veti myös 1995 eduskuntaan noussut nuorsuomalainen puolue sen keskeisten hahmojen Jukka Tarkan ja Risto E. J. Penttilän johdolla. Tutkijoista euroatlantikoiksi voitiin lukea Markku Salomaa, Pekka Sivonen, Teija Tiilikainen ja Tapani Vaahtoranta. Keskustan piiristä euroatlanttisia painotuksia toi esiin Olli Rehn. Vuosikymmenen loppupuolelle tultaessa myös kokoomus

alkoi hiljalleen siirtyä entistä vahvemmin euroatlanttiliselle linjalle, vaikkei sotilaallista liittoutumista vielä kannattanutkaan.

Euroatlanttikot olivat maailmankuvallisesti lähellä integrationistien eurorealismia, mutta heidän voimapolitiikkapainotuksensa oli aavistuksen vahvempaa, eikä heidän realisminsa ollut geopoliittis-sävytteistä ja determinististä vaan pikemminkin klassista voimasuhteita lukevaa realismia. Integrationismien tavoin koulukunnan sisällä painotukset instituutio- ja voimapolitiikka-korostusten välillä vaihtelivat.

Suomalaisen ulkopoliitiikan harmaa eminenssi Max Jakobson (1991; 1992) muun muassa näki, että Euroopassa on tapahtunut turvallisuuspolitiikassa laadullinen muutos, jossa yksilön ja arvojen merkitys on entistä korostuneempi. Hän lisäksi näki uuden tilanteen kahden erilaisen järjestelmän kamppailuna:

Eurooppa elää kahden turvallisuusjärjestelmän välimaastossa. Vanha järjestelmä nojasi vastakkaisten liittoutumien sotilaallisten voimien tasapainoon. Uusi perustuu yhteisiä arvoja edustavien valtioiden yhteistoimintaan. (Jakobson 1994.)

Suomen Kuvalehdessä ahkeraan kolumnoinut valtiotieteen tohtori Jukka Tarkka (1993) taas arvioi, että uusi eurooppalainen turvallisuusjärjestelmä on kylmän sodan maailmaa loogisempi:

[K]ylmän sodan aikana yhden etu oli väistämättä ja automaattisesti toiselle tappio. Kansainvälisen politiikan rakenne ei ole enää sellainen nollasummapeli [...] Kansainvälisen politiikan perusviritys on palautunut machiavellistis-metternichläiseen ajatteluun. Se maailma on kova ja hyttävä kylläkin, mutta sen logiikka on silti jollakin tavalla kirikkaampaa kuin kylmän sodan aikana.

Instituutioilla voitiin euroatlanttikkojen mielestä hallita turvallisuutta. Esimerkiksi tutkija Markku Salomaa (1996a) katsoi, että Natolla on keskeinen rooli uusnationalismin patoamisessa ja että jakamaton turvallisuus vaatii valtioiden toisilleen antamia turvallisuustakuita.

Euroatlanttikkojen suhtautuminen Venäjään poikesi integrationismien ja pienvaltiorealismien edustajista. Euroatlanttikot katsoivat, että Venäjän naapuruus ei vaikuta Suomen statusasemaan. He arvioivat jo 1990-luvun puoliväliin tultaessa, että Venäjän suurvaltaidentiteetti voi johtaa imperialismiin ja isovenäläisyyteen (esim. Helsingin Sanomat 7.5.1996;

Hyvärinen ym. 1996; Rehn 1994; Sivonen 1994). Suomelle ratkaisu ei ollutkaan enää pienvaltiorealismien myöntöväisyysspolitiikka vaan turvan hakeminen läntisistä instituutioista. Euroatlanttikot olivat sitä mieltä, että Suomella ei ollut erityistä velvollisuutta Venäjän turvallisuusintressien huomioimiseen – varsinkaan, kun länsi ei aiheuttanut itänaapurille minkäänlaista uhkaa

Esimerkiksi Jakobson (1992) painotti, että enää ei ollut olemassa edes teoreettista uhkaa, että lännestä suuntautuisi Venäjän suuntaan sotilaallinen hyökkäys. Kansanedustajaksi vuoden 1995 eduskuntavaaleissa noussut Risto E.J Penttilä (1995, 7) taas pöhti, että Suomi ei voisi uudessa arvopohjaisessa ulkopoliittikassaan antaa Venäjälle erivapauksia edes alueellisessa kriisissä. Tutkija Teija Tiilikainen (1993, 4–5) vihjaili, että Suomi ei EU:n jäsenenä voisi toivoa itärajalleen mitään erityistä kohtelua. Keskustavai-kuttaja Olli Rehn (1994) oli Jakobsonin linjalla väittäessään, että Nato-jäsenyyden kaltainen liittoutuminen ei ole uhka Venäjälle. Samaa mieltä oli tutkija Pekka Sivonen (1994, 73). Markku Salomaa (1995) kuvasi asian kenties suurimmin sanankääntein:

Suomen osallistuminen läntiseen yhteistyöhön tulee aina herättämään geopoliittisia ja geostrategisia epäilyjä Venäjän johdossa, mutta Suomen johdon tulee siitä huolimatta aina pitää huolta vain Suomen turvallisuudesta. Venäjän puolustusministeriö ja yleisesikunta takaavat Venäjän turvallisuuden kyllä kaikissa oloissa.

Euroatlanttikkojen piirissä painotettiin Yhdysvaltojen roolia Euroopan turvallisuudessa. Max Jakobsonin (Helsingin Sanomat 7.5.1996) mukaan Yhdysvaltojen hallitseva rooli Euroopassa oli realiteetti. Risto E.J. Penttilä (1995, 7) puolestaan arvioi, että Suomen edun mukaista on olla tiiviissä turvallisuuspoliittisessa yhteydessä Länsi-Eurooppaan ja Yhdysvaltoihin.

Tätä taustaa vasten ei ole yllättävää, että euroatlanttikot painottivat kaikista voimakkaimmin Suomen demokratian länsimaisuutta. Suomen sosiaalinen tarkoitus länsimaisena demokratiana ohjasi myös ulkopoliittikkaa siten, että Suomen oli euroatlanttikkojen mukaan syytä terästää kansainvälistä asemaansa länsimaana. Samalla euroatlantismien piirissä pyrittiin tekemään pesäeroa itäeurooppalaisiin valtioihin. Jukka Tarkka (1994) muun muassa huomautti, että

Suomi on osoittanut konkreettisella toiminnalla ja poliittisilla signaaleilla, että se puolustautuu aina, jos sen äärimmäisiä etuja loukataan [...] Tämä on lähitulevaisuuden turvallisuuspolitiikan perusta. Olemme länsimaisesti ajatteleva ja toimiva eurooppalainen kansa.

Max Jakobson (1993) oli taas huolissaan, että jos Suomi päätyisi Euroopan integraation ulkopuolelle, sen kohtalona olisi jäädä Itä-Euroopan maiden rinnalle ”jäännöserään”. Vuonna 1997 hän taas totesi, että

Suomen asema poikkeaa muiden rajamaiden asemasta olennaisella tavalla. Meillä ei ole niitä historiallisia rasitteita, jotka vaikuttavat Neuvostoliiton vallan alaisuudessa eläneisiin kansakuntiin. Suomi on jo varmistanut paikkansa läntisessä yhteisössä liittymällä Euroopan unioniin. Sitä vahvistaa vielä tuleva jäsenyys talous- ja rahaliitossa. Emussa: yhteinen raha on verta sakeampi side kansakuntien välillä. (Jakobson 1997.)

Salomaa (1996b, 4) taas näki integraatiokysymyksessä isot panokset: Suomen oli päätettävä, halusiko se kuulua aidosti länteen vai jäädä Venäjän etupiiriksi.

Globalistit

Globalismi oli koulukunnista selkeästi idealistisin ja normatiivisin. Koulukunnan edustajat näkivät kansainvälisissä suhteissa tapahtuneen merkittävän laadullisen muutoksen, jonka myötä uudet turvallisuusuhkat ja -kysymykset pitkälti korvasivat vanhat voimapolitiittiset kysymykset turvallisuuspolitiikan agendalla. Suomen statusta tarkasteltiin moralistis-normatiivisessa valossa, ja poliittiselta tarkoitukseltaan Suomen tuli heidän mielestään olla ihmisoi-keuksia ja vähemmistöjä kunnioittava demokratia. Globalistit suhtautuivat EU-jäsenyyteen ja suurvaltoihin kriittisesti ja sotilaalliseen liittoutumiseen kielteisesti.

Globalisteina voidaan pitää esimerkiksi Erkki Tuomiojaa, Tarja Halosta, Pertti Joenniemeä, Jyrki Kähköstä, Pekka Haavistoa ja Heikki Patomäkeä. Koulukunta nivoutuikin merkittävilta osin rauhanliikkeen ja -tutkijoiden sekä punavihreiden poliitikkojen ympärille, ja heidän ajatuksensa saivat jalansijaa muun muassa Ydin-lehdessä. Koulukunnan historia ulottuu jo kylmän sodan aikaan, jolloin sen edusta-

jat pyrkivät nostamaan vahvan normatiivisia, globaaleja asiakysymyksiä Suomen ulkopoliitiikan agendalle. (Blomberg 2008.)

Globalistien maailmankuva poikkesi merkittävästi muiden omakuvien edustajien näkemyksistä. He tunnustivat kansainvälisissä suhteissa huomattavan laadullisen muutoksen. Kansanedustaja Erkki Tuomiojan (1991b, 47–48) mielestä muutos tiivistyi kolmeen tekijään: väestönkasvuun, teknologian kehitykseen ja maailmanmarkkinoiden syntymiseen. Tampereen rauhan- ja konfliktintutkimuskeskuksen johtaja Jyrki Kähkönen (1993, 40) puolestaan onas-teli, että maailma saattoi olla kulkemassa kohti kan-tilaista suuntaa, jossa valtion tilalle astuisi kansa-laisyhteiskunta ja jossa valtion kautta harjoitettavan politiikan korvaisi alueiden suora itsehallinto. Toi-saalta hän tunnisti politiikassa myös edelleen kamp-pailun elementin. Tutkija Pertti Joenniemen (1992, 44) mukaan politiikka itsessään oli muuttunut:

Politiikka sanan varsinaisessa merkityksessä ei enää nojaudu erillään oloon ja rajalinjojen yllä-pitämiseen. Pelisäännöt ovat muuttuneet siten, että ratkaisevaksi on muodostunut mukanaolo ja vaikuttaminen vallan keskuksissa. Todella mer-kittäviä uhkakuvia ovat syrjäytyminen ja muiden politiikan kohteeksi joutuminen. Kiivaimmat kes-kustelut käydään usein yhteistyön luonteesta ja kattavuudesta.

Reilu pari vuotta myöhemmin hän lisäsi, että

[e]urooppalainen turvallisuusjärjestelmä pyrkii eroon entisistä jaoista ja haluaa välttää uusien muodostumista [...] Se ei perustu liittolaisten et-sintään voimatasapainon takaamiseksi ja turval-lisuustakuiden saamiseksi. Kaikki tämä kuuluu jo taaksejääneeseen Eurooppaan. Vanhoilla voi-mapoliittisilla käsityskannoilla on edelleen jonkin verran kannatusta, mutta ne ovat jo pääasiallisesti ääniä menneisyydestä eikä niiden vaikutus tur-vallisuusjärjestelmän muotoutumiseen ole kovin merkittävä. (Joenniemi 1995, 17–18.)

Tuore ulkoministeri Tarja Halonen (1995) oli ensimmäisessä linjapuheessaan Joenniemen kanssa samaa mieltä. Uuden turvallisuusympäristön haasteet liittyivät hänen mukaansa ”kansallisuuskiihtoihin ja vähemmistöjen asemaan, hallitsemattomiin muutoliikkeisiin, kansainväliseen rikollisuuteen ja ympäristöongelmiin”. Vihreiden ryhmäpuheenvuorosa koskien vuoden 1995 turvallisuuspolitiittista selon-tekoa kansanedustaja Satu Hassi totesi, että perin-

teisiin turvallisuuskysymyksiin kuten aseisiin tai sotilasliittoihin keskittyminen oli itse asiassa fiktiivin keskittymistä. Puheenvuorossaan hän toi ilmi useita ”uusia uhkia” sosiaalisista kysymyksistä ympäristöongelmiin ja vähemmistöjen asemaan (Eduskunta 1995).

Globalistit hahmottivat Suomen statusta ennen kaikkea globaalien vastuiden kautta. Suomen tuli heidän mielessään profiloitua ja vahvistaa asemaa ennen kaikkea moraalisisissa hierarkioissa (ks. de Carvalho ja Neumann 2014). Koulukunnan edustajille perinteinen sotilaallinen turvallisuuspolitiikka vaikutti anakroniselta. Joenniemen (1995, 19) mukaan

ei käy päinsä, että Suomi viestii ulkopoliittikallaan tukevana yhteistyövaraista Eurooppaa ja pitävänsä ovat [sic] auki kaikille normit täyttävälle toimijoille, mutta lähettää puolustussektorilla täsmälleen päinvastaisia eristäviä ja jyrkkiä rajoja piirtäviä peloteviestejä.

Pekka Haaviston (1990, 3) mukaan suomalaiset olivat huolissaan siitä, että pienten kansojen itsemääräämisoikeus, niiden kulttuurien ja kielten tuhoutuminen, kansainvälinen ympäristönsuojelu, ihmisoikeudet ja kehityskaakysymykset eivät näkyneet riittävästi Suomen ulkopoliitikassa. Edellä mainitussa vihreiden ryhmäpuheenvuorossa Hassi puolestaan penäsi Suomen aktiivisuutta vähemmistö-, ihmisoikeus- ja kehityskysymyksissä.

Globalistien piirissä Suomen sosiaalinen tarkoitus nivoutui ihmisoikeuksien puolustamiseen ja kansalaisyhteiskunnan roolin korostamiseen. Erkki Tuomioja (1991a) esimerkiksi arvioi, että snellmanilainen keskitetty kansallisvaltio on vaikuttanut siihen, että Suomi on sulkeutunut ja että ihmisoikeuksia ja kansalaisvapauksia on alistettu. Kylmän sodan lopun mukanaan tuoma suverenien kansallisvaltioiden ”viraltapano” saattoi Tuomiojan mukaan vaikuttaa positiivisella tavalla esimerkiksi rajojen avautumiseen ja kansalaisvapauksiin. Riskinä hän näki taas markkinavoimien vallan lisääntymisen. Tutkija Heikki Patomäki (1996) taas pohti muutosta laajemmalla eurooppalaisella tasolla. Hänen mukaansa EU:n kehittämisen myötä Euroopassa voitaisiin liberaalidemokraattisen parlamentarismien sijaan kehittää osallistavaa demokratiaa.

Koulukunnat ja Suomen ulko- ja turvallisuuspoliittisen linjan rakentuminen kylmän sodan loputtua

Seuraavaksi tutkimus analysoi lyhyesti, miten eri koulukuntakäsitykset ilmenivät Suomen turvallisuuspolitiikassa kylmän sodan loputtua. Fokus on nimenomaan päälinjoissa ja perustavanlaatuisissa lähtökohdissa, joista politiikkaa harjoitetaan. Asia-kysymyksiksi on valittu Venäjä-suhteet, Euroopan integraatio, puolustuspolitiikka, Nato- ja Yhdysvalat-yhteistyö sekä globaalipolitiikka, jotka ovat kaikki keskeisiä turvallisuuspoliittisia kysymyksiä. Kattavaan analyysiin ei tämän artikkelin puitteissa ole mahdollisuutta. Valitut tapaukset kuitenkin osoittavat, että Suomen turvallisuuspoliittisessa linjassa oli viitteitä eri ajatussuunnista.

Venäjä

Kylmän sodan lopun jälkeenkin Suomen politiikassa näkyi edelleen tietty kunnioitus Venäjän intressejä kohtaan, ja Suomi piti tärkeänä Venäjän sitomista muotoutuvaan eurooppalaiseen turvallisuusjärjestykseen. Suomen Venäjän-politiikassa oli yhä mahdollista havaita pienvaltiorealistisia sävyjä, mutta tosiasiallisesti Venäjälle annettu asema heijasteli erityisesti integrationistien eurorealistista linjaa. Tässä yhteydessä Suomi poikkesi selkeästi entisistä Itä-Euroopan maista, jotka alkoivat heti vapauduttuaan määrätietoisesti hakeutua Naton jäseneksi saadakseen tasapainoa Venäjän mahdollista uhkaa vastaan.

Jaakko Blomberg (2011, 651) on osuvasti kuvannut, miten Suomessa Venäjän intressien ja aseman kunnioitus ylitti aikakausten muutoksen:

Koko kylmän sodan ajan yksi puolueettomuuspolitiikan keskeisistä merkityksistä oli ollut perustella pidättäytymistä toimista, jotka olisivat vahingoittaneet Neuvostoliiton turvallisuusetuja. Euroopan unionin jäsenyys ei poistanut tätä idänpolitiikan motiivia, mutta sen rinnalle oli tullut uusia motiiveja.

Idänpolitiikan perinteiset motiivit näkyivät Suomen Venäjän-politiikassa kylmän sodan lopun jälkeenkin. Suomi ja Venäjä allekirjoittivat naapuruisuussopimuksen vuonna 1992. Sen neljäs artikla sisälsi viittauksen siihen, että maat eivät salli alueitaan käytettävän hyökkäykseen toista sopimuspuolta koh-

taan. Kirjauksessa oli perinteisiä pienvaltiorealistisia kaikuja. Uusi sopimus ei kuitenkaan vastannut YYA-sopimusta, ja Suomen ja Venäjän turvallisuussuhteen haluttiinkin nojaavan symmetrisiin sitoumuksiin ja monenkeskisiin järjestelyihin. (Möttölä 1998, 339.) Kahdenvälisten suhteiden laatu oli muuttumassa pois tuikkaa kahdenvälisyyttä korostavasta pienvaltiorealismista (Haukkala 2012).

Venäjän turvallisuussetujen huomioiminen näkyi siinä, että Suomi päätti Itämeren alueen vakauden ylläpitämiseen vedoten pidättäytyä sotilasliiton ulkopuolella. Blomberg (2011, 648–652) painotti, että ”pitäytyminen sotilaalliseen liittoutumiseen oli Suomen keskeinen panos Pohjois-Euroopan vakauteen ja turvallisuuteen” ja että Suomen ulkopoliittiseen kielenkäyttöön omaksuttu lause Pohjois-Euroopan vakaudesta liittyi nimenomaan Venäjän intressien kunnioittamiseen.

Virallinen Suomi oli myös huolissaan Venäjän asemasta kylmän sodan jälkeisessä Euroopassa. Se oli aluksi penseä Naton laajenemisen suhteen. Vuoden 1995 turvallisuuspoliittisessa selonteossa Suomi viestitti, että se kunnioittaa maiden oikeutta valita omat turvallisuusratkaisunsa, mutta samaan hengenvetoon totesi, että niiden vaikutus alueen tai maanosan turvallisuuskehitykseen on huomioitava (Valtioneuvosto 1995). Huomautuksella viitattiin tietenkin Venäjän mahdollisiin reaktioihin, jotka Suomi näki potentiaalisesti heikentävän Euroopan vakautta.

Presidentti Ahtisaari toi puheissaan useaan otteeseen esiin sen, että Venäjän sitominen eurooppalaisiin turvallisuusrakenteisiin on maanosan tulevaisuuden kannalta tärkeää. Hänen mukaansa Venäjällä on turvallisuussetunsa siinä missä muillakin valtioilla. Ahtisaari oli sitä mieltä, että ”Euroopan rauhalle olisi takaisku, mikäli Venäjän federaation integroituminen maailmantalouteen ja etenkin eurooppalaisiin yhteistyöjärjestelyihin epäonnistuu” (Ahtisaari 1995; 1996).

Jatkumoista huolimatta Suomen Venäjän-politiikka alkoi yhä enemmän asettua monenkeskisiin viitekehyksiin. Tshetshenian tapahtumat vuonna 1999 osuivat Suomen ensimmäiselle puheenjohtajakaudelle, ja Helsingin toiminta osoitti mukautumista EU:n valtavirtaan. Puheenjohtajamaana Suomi oli tosin ohjaamassa Unionin politiikkaa ”pragmaattiseen” suuntaan, johon kuului muun muassa sanktioista pidättäytyminen. Suomi kuitenkin jakoi EU-maiden tilanearvion, ja suhtautui Venäjän toimiin tuomitsevasti. (Lintonen 2003.)

Euroopan unioni

Suomen liittyminen Euroopan unioniin osoitti itessään sen, että puolueettomuudessa pitäytymistä kannattanut pienvaltiorealismi jäi lopulta selvästi paitsioasemaan. Integrationistien ja euroatlanttikojen tavoite siis toteutui. Suomi hylkäsi puolueettomuusstatuksen ja määritteli linjakseen sotilaallisen liittoutumattomuuden. Erityisesti Paavo Väyrynen pyrki vaikuttamaan siihen, että puolueettomuus jäisi osaksi Suomen ulkopoliittista kielenkäyttöä. Lopulta käsitteen käyttö kuihtui pois, koska puolueettomuuden ei katsottu sopivan yhteen EU-jäsenyyden mukanaan tuomien solidaarisuusvelvoitteiden kanssa. (Blomberg 2011, 466–475.)

Suomalaisista koulukunnista euroatlanttikot suhtautuivat myönteisesti myös sotilaalliseen yhteistyöhön, jopa liittoutumiseen joko Länsi-Euroopan unionin tai Naton kautta. Integrationistit taas halusivat pitäytyä sotilaallisessa liittoutumattomuudessa, ja jälkimmäisten tavoite heijastui myös Suomen politiikkaan EU:n yhteisen turvallisuus- ja puolustuspolitiikan muotoutuessa. Suomi, Ruotsin ohella, ajoi yhteistä turvallisuus- ja puolustuspolitiikkaa ennen kaikkea kriisinhallinnan, ei yhteisen puolustuksen suuntaan. Suomessa EU:sta ei haluttu sotilaallista liittoa (ks. esim. Palosaari 2016). Lopulta Suomi alkoi Lipposen sinipunahallituksen johdolla harjoittaa hyvin integraatiomyönteistä politiikkaa. Se ei varannut itselleen erivapauksia vaan päinvastoin pyrki kohti ”EU:n ytimiä” kuten Euroopan rahaliittoa. Unionin toimintakyvyn ja yhteistyön syventämisen politiikka tuli tärkeäksi osaksi Suomen EU-politiikkaa. (Vuoria ja Luoma 2006, 99.)

Puolustuspolitiikka

Niin pienvaltiorealistit, integrationistit kuin euroatlanttikotkin arvioivat, että voimapolitiikka ja sotilaallisen voiman käyttö olivat yhä edelleen osa kansainvälistä politiikkaa. Tämä maailmankuva heijastui vahvasti Suomen puolustuspolitiikan jatkuvuudessa kylmästä sodasta kylmän sodan jälkeiseen aikaan.

Suomi nimittäin päätti pitäytyä edelleen perinteisessä aluepuolustusjärjestelmässä, niin kutsutulla ”konservatiivisella polulla”. Euroopassa katsottiin edelleen olevan potentiaalia sotilaallisten uhkien nousulle. Edes Itämeren alueen rauhanomaisesta kehityksestä ei voitu olla varmoja. Muun muassa

Venäjän epävarma demokratiakehitys ja Leningradin sekä Muurmanskin alueiden edelleen säilynyt sotilaallinen merkitys nähtiin epävarmuutta luovina tekijöinä, joihin pelotepuolustuksen ylläpitämisellä oli mahdollista varautua. Puolustuksen mitoittamiseen vaikuttavat uhkamallit, kuten laaja-alaisen hyökkäyksen mahdollisuus, pysyivät pitkälti samoina. Huomionarvoista oli se, että konservatiivisessa puolustuspolitiikassa pitäytymisellä oli lähes koko puoluekentän tuki, ja soraääniä tuli lähinnä globalistien piiristä. Suomen puolustuspoliittista linjaa ei siis käytännössä kyseenalaistettu aikakauden muuttumisesta huolimatta, mikä on vahva todistus voimapolitiikkaa korostaneiden maailmankuvien jatkumisesta. (Pesu 2017.)

Nato ja Yhdysvallat

Suomen politiikassa oli mahdollista nähdä myös euroatlanttikkojen painottamia kysymyksiä: Suomen yhteistyö alkoi esimerkiksi hiljalleen syventyä sekä Naton että Yhdysvaltojen kanssa. On kuitenkin tärkeä huomata, että Suomi ei muodostanut yhteistyösuhteita mistään itsearvoisista syistä – ennen kaikkea Yhdysvallat- ja Nato-yhteistyöllä haluttiin tukea kansallista puolustusta. Muutos kylmän sodan aikaan tapahtui siinä, että Nato ja Yhdysvallat alkoivat olla yhä soveliaampia yhteistyökumppaneita.

Suomi päätti vuonna 1992 ostaa yhdysvaltalaisia F/A-18-hävittäjiä. Kauppa oli Suomen Yhdysvaltojen suhteiden kannalta merkittävä, ja se avasi yhä tänäkin päivänä vaikuttavan sotilaallisen kanavan Washingtoniin. Kauppoja perusteltiin ennen kaikkea sotilasteknisin perustein, ja sen turvallisuuspoliittinen ulottuvuus jopa kiistettiin (Hämäläinen 1998, 75). Varsinkin jälkeempinä päätöksenteossa mukana olleet ovat perustelleet Hornet-kauppaa sillä, että sen avulla Suomi sidottiin entistä tiukemmin länteen – sitä ei vain silloin haluttu sanoa ääneen (Vesikallio 2014). Jotain kertoo kuitenkin se, että erityisesti globalistipiireistä jo tuolloin tullut kritiikki korosti sitä, että kauppojen avulla Yhdysvallat osallistuu Suomen ilmapuolustukseen ja sen suunnitteluun (ks. Hiilamo ja Sipola 1994).

Vuonna 1994 Suomi liittyi Naton uuteen rauhankumppanuusohjelmaan. Päätöksen takana on sanottu olleen ennen kaikkea kolme tekijää: Suomi halusi olla edelleen mukana rauhanturvaamisessa, ja lisäksi sitä kiinnosti Naton standardeihin perustuva

yhteistoimintakyky. Rauhankumppanuus antoi myös mahdollisuuden tarkastella Naton ja Venäjän sekä entisten sosialistimaiden suhdekehitystä. (Karvinen ja Puistola 2015, 78.) Jo tuolloin länsimielinen puolustusministeriö oli ajamassa kumppanuutta, johon osallistumista vastustettiin niin pienvaltiorealistien kuin globalistienkin piirissä. Muun muassa Paavo Väyrynen ja vihreät vastustivat kumppanuuteen osallistumista. (Pesu 2017.)

Laajan turvallisuuden legitimaatio ja globaalipolitiikka

Globalistien korostukset näkyivät ennen kaikkea laajan turvallisuuden legitimoinnissa osaksi Suomen kylmän sodan jälkeistä turvallisuuspolitiikkaa. Sotilaallisten uhkien ohella Suomessa alettiin yhä suuremmassa määrin kiinnittää huomiota uudenlaisiin uhkatekijöihin, jotka liittyivät muun muassa inhimilliseen turvallisuuteen, ympäristöön ja kansainväliseen rikollisuuteen.

Eräänlainen merkkipaalu legitimoinnissa oli vuoden 1995 turvallisuuspoliittinen selonteko. Samana vuonna Tarja Halosesta tuli vuonna Lipposen ensimmäisen hallituksen ulkoministeri. Halosen painotukset näkyivät heti uudessa, vuoden 1995 turvallisuuspoliittisessa selonteossa, johon hän ministerinä pääsi lisäämään laajan turvallisuuden elementtejä. Samalla hän alkoi vaatia ulkoministeriön toimintaan vahvempaa ihmisoikeusnäkökulmaa. (Suomen Kuvalehti 20.10.1995, 17.)

Globalismin asema Suomen ulkopoliitikassa vahvistui vuosituhatluppuun mennessä, ja vahvimmillaan sen voidaan sanoa olleen vasta 2000-luvun alkupuolella, jolloin Halonen oli valittu presidentiksi, ja Erkki Tuomioja toimi ulkoministerinä. Heidän vahvalla myötävaikutuksella Suomi muun muassa päätti liittymisestään jalkaväkiminat kieltävään Ottawan sopimukseen, missä globalistinen turvallisuusajattelu selkeästi päihitti realismin traditionaalisemmat uhkakuvat (Haukkala ja Vaahtoranta 2016).

Johtopäätökset

Konstruktivistisen ulkopoliitikan tutkimuksen keskeisin teesi on se, että valtioiden ulkopoliittikka ei perustu pelkästään rationaaliseen päätöksentekoon ja laskelmointiin, vaan että päätöksenteon taustalla

vaikuttaa koko joukko ehdollistavia tekijöitä normeista aina uskomuksiin nykyhetkestä ja historiasta. Suomen ulkopoliitikassa nämä tekijät ovat liittyneet muuttuessaan siihen, mitä Venäjän naapuruus Suomelle tarkoittaa ja minkälainen ulkopoliitiikka on sopivaa pienelle valtiolle. Sopivaisuustulkinnat ovat olleet ajamassa Suomen ulkopoliitiikkaa – aikakausista riippuen – erilaisiin suuntiin.

Tämä artikkeli paneutui suomalaiseseen ulkopoliittiseen keskusteluun kylmän sodan lopulla ja sen jälkeisen ajan alussa tavoitteenaan identifioida näitä tekijöitä. Erityisesti se halusi löytää kilpailevia näkemyksiä Suomen kansainvälisestä asemasta ja ulkopoliittisista linjoista. Kilpailevat näkemykset ymmärrettiin erilaisina koulukuntina. Artikkelin teoreettinen panos liittyy nimenomaan koulukuntakäsitteen teoriapohjan vankistamiseen. Koulukunnat voidaan nähdä valtion ulkopoliittisessa keskustelussa kilpailevina omakuvina, jotka perustuvat tiettyyn maailmankuvaan ja johon sisältyy näkemyksiä valtion sosiaalisesta tarkoituksesta ja statusasemasta.

Artikkeli hahmottaa neljä eri koulukuntaa: integrationismin, pienvaltiorealismien, euroatlantismin ja globalismin. Sekä integrationismin ja euroatlantismin maailmankuvissa elivät rinnakkain realismi ja institutionalismi. Jälkimmäisen valtasuhteita lukeva realismi poikkesi integrationismiin liittyneestä geopoliittisesta realismista, joka taas oli pienvaltiorealismien vallitseva maailmankatsomus. Globalismin normatiivis-liberaalinen, realismien ulossulkeva maailmankuva poikkesi kolmen muun koulukunnan maailmankuvista selkeästi.

Statuksen osalta pienvaltiorealistit korostivat Venäjän suurvaltastatuksesta Suomelle aiheutuvia tekijöitä ja puolueettomuutta. Integrationismi hyväksyi Venäjän suurvaltastatuksen ja sen Suomelle asettamat reunaehdot, mutta kannatti Suomen jäsenyyttä EU:ssa ja puolueettomuudesta luopumista. Euroatlantitit katsoivat, että Venäjän naapuruus ei vaikuta Suomen valintoihin ja että Suomen on hylättävä puolueettomuus ja vahvistettava asemaansa länsimaana. Globalismi halusi taas Suomen korottavan statustaan moraalisen toimijana.

Suomen sosiaalisesta tarkoituksesta ei kylmän sodan lopussa väännetty paljoakaan peistä. Uusi aikakausi tarkoitti lähinnä kansainvälisen toimintaympäristön muutosta. Pienvaltiorealistit näkivät Suomen mielellään omaleimaisena ja pohjoismaisena toimijana. Integrationistit korostivat Suomen demokratian eurooppalaisuutta euroatlantikkojen

painottaessa Suomen yhteiskuntajärjestelmän länsimaisuutta. Globalisteille Suomi oli taasen ihmisoi-keuksia kunnioittava ja kansalaisyhteiskuntakeskeinen demokratia.

Integrationistien ajatukset ilmenivät Suomen ulkopoliittisissa linjavälinoissa kaikkein vahvimmin. Suomi liittyi Euroopan unioniin mutta pitäytyi liit- toutumattomuudessa korostaen maantiedettä ja Venäjän erityisasetmaa Suomen ulkosuhteissa. Voi- mapoliittisen todellisuuden tunnustaneet integrati- onistit, pienvaltiorealistit samoin kuin euroatlantitit halusivat Suomen pitäytyvän vahvassa kansallisessa puolustuksessa niin kuin tapahtuikin. Euroatlantis- min painotukset näkyivät taas Nato-yhteistyön alkamisessa. Globalistit onnistuivat taas ajamaan laa- jaa turvallisuuskesitystä osaksi turvallisuuspolitiikka.

Koska kyseinen tutkimus rajattiin kylmän sodan jälkeisen ajan alkuvuosiin, koulukuntien kehitys 1990-luvun puolivälistä tähän päivään asti on vielä dokumentoimatta. Kehitystä olisi syytä tutkia. Mien- lenkiintoiseksi tämän tekee se, että Haukkala ja Vaah- toranta näkevät Suomessa olevan tällä hetkellä vain kolme ulkopoliittista koulukuntaa, joista pienvalti- realismi on tällä hetkellä heidän mukaansa lasku- sa. Suomen ulkopoliittian tutkimuksen olisi syytä paneutua siihen, mistä tämä kehitys johtuu ja mitkä ovat olleet sen ajurit.

Haukkalan ja Vaahtorannan kolmeen ideaalityyp- piin perustuva näkemys voi hyvinkin kattaa suoma- laiset ulkopoliittiset näkemykset riittävällä tavalla. Maan toimintaympäristö ja eurooppalaiset institu- tiot ovat vakiintuneet, mikä on mahdollisesti tar- koittanut sitä, että ”integrationismi” on hiljalleen kuihtunut pois. Yhtäältä pienvaltiorealismi ja integ- rationistien eurorealismi ovat näkemyksissään voi- neet yhtyä EU:n jäsenyyden tultua Suomen ulko- ja turvallisuuspoliittiseksi realiteetiksi. Toisaalta Nato- ja Yhdysvallat-yhteistyön vakiinnuttua niistä on tullut normaali ja hyväksytty osa Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa. Euroatlantismi saattaa täten riittävällä tavalla kattaa suomalaisen liberaalin ulko- politiikan perinteen. Globalismi taas on säilynyt tunnistettavana koulukuntana 2010-luvun maail- maan, vaikka globaaliagendan ja samalla globalismin merkitys Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikassa on ainakin väliaikaisesti laskenut. Voimapolitiikka teki kuin tekikin paluun.

KIITOKSET

Tutkimus on tehty Suomen akatemian *Reimagining the Futures in the European North at the End of the Cold War* -hankkeen (SA2501268650) puitteissa ja mahdollistamana sekä Ulkopoliittikan tutkimuksen säätöön että Suomen kulttuurirahaston avokätisellä tuella. Kirjoittaja haluaa kiittää käsikirjoitusta vuoden 2017 Poliittikan tutkimuksen päivillä sekä ”Reimag”-hankkeen seminaareissa kommentoineita sekä Poliittikka-lehden kahta anonyymiä vertaisarvioijaa.

LÄHTEET

Abdelal, Rawi, Herrera, Yoshiko, Johnston, Alastair Ian ja McDermott, Rose. 2006. Identity as a Variable. *Perspectives on Politics* 4: 4, 695–711.

Ahtisaari, Martti. 1995. *Puhe Paasikivi-seurassa*. 27.11.1995.

Ahtisaari, Martti. 1995. *Puhe Kunta-alan ammattiliiton liittokoukussa*. 13.6.1996.

Antola, Esko. 1991. Suomi Euroopassa 1990-luvulla. *Ulkopoliittika* 28: 3, 27–29.

Antola, Esko. 1994. Euroopan turvallisuusinstituutit. *Ulkopoliittika* 31: 2, 23–30.

Apunen, Osmo. 1984. *Tilinteko Kekkonen aikaan*. Helsinki: Kirjayhtymä.

Aunesluoma, Juhana ja Rainio-Niemi, Johanna. 2016. Neutrality as identity: Finland’s quest for security in the Cold War. *Journal of Cold War Studies* 18: 4, 51–78.

Blomberg, Jaakko. 2008. Puolueettomuus vastaan luottamus. Everstijuntan ja uuden ulkopoliittikan ristiriita 1970-luvun alussa. *Kanava* 36: 4–5, 384–387.

Blomberg, Jaakko. 2011. *Vakauden kaipuu. Kylmän sodan loppu ja Suomi*. Helsinki: WSOY.

Brewer, Marilynn. 2001. The many faces of social identity: Implications for political psychology. *Political Psychology*, 22: 1, 115–125.

Brown, Rupert. 2000. Social identity theory: Past achievements, current problems and future challenges. *European Journal of Social Psychology*, 30: 6, 745–778.

Browning, Christopher S. 2008. *Constructivism, narrative and foreign policy analysis: A case study of Finland*. Bern: Peter Lang.

de Carvalho, Benjamin ja Neumann Iver B. (toim.). 2014. *Small states and status seeking: Norway’s quest for international standing*. London & New York: Routledge.

Clunan, Anne. 2009. *The social construction of Russia’s resurgence: Aspirations, identity, and security interests*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Dafoe, Allan, Renshon, Jonathan ja Huth, Paul. 2014. Reputation and status as motives for war. *Annual Review of Political Science* 17, 371–393.

Eduskunta. 1995. *PTK 30/1995 vp. Pöytäkirja eduskuntakeskustelusta koskien valtioneuvoston selontekoa Suomen turvallisuuspolitiikan suuntalinjoista*. 6.6.1995.

Eduskunta. 1997. *PTK 28/1997. Pöytäkirja eduskuntakeskustelusta koskien valtioneuvoston selontekoa Euroopan turvallisuuskehitys ja Suomen puolustus*. 17.3.1997.

Farhi, Farideh ja Loftian, Saideh. 2012. Iran’s post-revolution foreign policy puzzle. Teoksessa Henry R. Nau ja Deepa M. Ollapally (toim.), *Worldviews of aspiring powers: Domestic foreign policy debates in China, India, Iran, Japan and Russia*. Oxford: Oxford University Press.

Forsberg, Tuomas, Heller, Regina ja Wolf, Reinhard. 2014. Introduction. *Communist & Post-Communist Studies* 47:3–4, 261–268.

Forsberg, Tuomas ja Pesu, Matti. 2017. The role of public opinion in Finland’s foreign and security policy. Teoksessa T.J. Cheng ja Wei-chin Lee (toim.), *National security, public opinion, and regime asymmetry: A six country study*. Singapore: World Scientific, 147–174.

Forsberg, Tuomas ja Vaahtoranta, Tapani. 1993. *Johdatus Suomen ulkopoliittikkaan: kylmätä sodasta uuteen maailmanjärjestykseen*. Helsinki: Gaudeamus.

Katzenstein, Peter J. (toim.) 1996. *The culture of national security: Norms and identity in world politics*. New York: Columbia University Press.

Koivisto, Mauno. 1993. *Puhe Euroopan parlamentissa*. 16.11.1993.

Haavisto, Pekka. 1990. Koivisto lähti liikkeelle. *Suomi* 1990/2, 3.

Halonen, Tarja. 1995. *Puhe Paasikivi-seurassa*. 23.5.1995.

Haukkala, Hiski. 2012. *Suomen muuttuvat koordinaatit*. Jyväskylä: Gummerus.

Haukkala, Hiski ja Vaahtoranta, Tapani. 2016. Suomen turvallisuuspolitiikan linjat ja koulukunnat. Teoksessa Fred Blomberg (toim.), *Suomen turvallisuuspoliittisen ratkaisun lähtökohdat*. Maanpuolustuskorkeakoulu. Julkaisusarja 1: Tutkimuksia nro. 4, 55–76.

Hellmann, Günther, Wagner, Wolfgang ja Baumann, Rainer. 2004. *Deutsche Außenpolitik: Eine Einführung*. Berliini: Springer.

Helsingin Sanomat 12.12.1990. Kotimaa. Sdp:llä on täyskäsi ulkopoliitikassa.

Helsingin Sanomat 21.5.1994. Kotimaa. Dosentti Esko Antola: Turvallisuus on painavin syy EU-jäsenyyteen.

Helsingin Sanomat 7.5.1996. Kotimaa. Max Jakobson arvioi Naton laajenemisen vaikutusta Suomen ja Ruotsin asemaan: ”On pohdittava, mikä on turvallisempaa – sitoutuminen vai yksinjääminen”.

Helsingin Sanomat 16.6.1996. Kotimaa. Aho veti hajurakoa hallitukseen ulko- ja turvallisuuspolitiikassa. Keskustan puoluekokous kriittinen Emulle, mutta ovia rahaliitolta ei haluta kokonaan sulkea.

Herrmann, Richard. 2017. How attachment to the nation shape beliefs about the world: A theory of motivated reasoning. *International Organization* 71: 2S, 61–84.

Hopf, Ted. 2002. *Social construction of foreign policy: Identities and foreign policies, Moscow, 1955 and 1999*. Ithaca: Cornell University Press.

Hopf, Ted. 2012. *Restructuring the Cold War: The early years, 1945–1958*. Oxford: Oxford University Press.

Hyvärinen, Risto, Laitinen, Paavo ja Pastinen, Ilkka. 1996. Valtiot jännitystilassa. *Suomen Kuvalehti* 1996/23, 4–5.

Hämäläinen, Unto. 1998. *Lännettymisen lyhyt historia*. Helsinki: WSOY.

Hämäläinen, Unto. 2015. Onko Venäjä meille uhka?. *HS Kuukausiliite* 5/2015. Saatavissa <http://www.hs.fi/kuukausiliite/art-2000002819961.html>. Viitattu 31.5.2017.

Iloniemi, Jaakko. 1991. Väärää politiikkaa. *Suomen Kuvalehti* 1991/6, 28–29.

Iloniemi, Jaakko. 1992a. Arvot ja aatteet EU-keskustelussa. *Suomen Kuvalehti* 1992/7, 40–41.

Iloniemi, Jaakko. 1992b. Jäähvyäiset puolueettomuudelle?. *Suomen Kuvalehti* 1992/10, 30–31.

Jakobson, Max. 1991. Suomen ja Neuvostoliiton suhteet yhdenytävässä Euroopassa. *Helsingin Sanomat*. Kolumni. 19.6.1991.

- Jakobson, Max. 1992. Uusi ja vanha vastakkain. *Helsingin Sanomat*. Sunnuntai. 26.1.1992.
- Jakobson, Max. 1993. Mihin Eurooppaan Suomi haluaa kuulua? *Helsingin Sanomat*. Vieraskynä. 29.1.1993.
- Jakobson, Max. 1994. Euroopan turvallisuus. *Helsingin Sanomat*. Kolumni. 16.11.1994.
- Jakobson, Max. 1997. Turvallisuuspolitiikkaa II. *Helsingin Sanomat*. Kolumni. 23.1.1997.
- Jansson, Jan-Magnus. 1991. Suomen idänsuhteiden tulevaisuus. *Paasikivi-seuran monistesarja* 105, 1–4.
- Jansson, Jan-Magnus. 1994. Finland mellan Ryssland och EU. *Finsk tidskrift* 6–7/1994, 341–348.
- Joenniemi, Pertti. 1992. Ajatukset ovat ruodussa. *Ydin* 1992/7, 44–45.
- Joenniemi, Pertti. 1995. Lähialuepolitiikka lisää turvallisuutta. *Ydin* 1995/1, 18–19.
- Jokela, Juha. 2010. *Europeanization and foreign policy: State identity in Finland and in Britain*. Abingdon & New York: Routledge.
- Juntunen, Tapio. 2016. Kaavoihin kangistumista vai käytännöllistä viisautta? Suomen alueellinen ydinasevalvontapolitiikka kylmän sodan aikana. *Kosmopolis* 46: 1, 27–44.
- Karvinen, Jyrki ja Puistola, Juha-Antero. 2015. *Nato ja Suomi*. Helsinki: Auditorium.
- Kuchins, Andrew C. ja Zevelev, Igor. 2012. Russia's contested national identity and foreign policy. Teoksessa Henry R. Nau ja Deepa M. Ollapally (toim.), *Worldviews of aspiring powers: Domestic foreign policy debates in China, India, Iran, Japan and Russia*. Oxford: Oxford University Press.
- Korhonen, Keijo. 1966. Kansallisvaltiollinen linja. Teoksessa Ilkka Hakalehto (toim.), *Suomen ulkopoliittikan kehityslinjat 1809–1966*. Helsinki: WSOY.
- Korhonen, Keijo. 1994. *Meidän on uudesta luotava maa*. Helsinki: Otava.
- Käkönen, Jyrki. 1993. Suomen ulkopoliittikan suuret traditiot ja tulevaisuuden valinnat. Teoksessa Jouko Huru (toim.), *Uuden ulkopoliittikan haasteet. Kekkosen kaudesta Koiviston kautta 2000-luvulle*. Tutkimusraportteja No. 53. Tampere: Tampereen rauhan- ja konfliktintutkimuskeskus.
- Larson, Deborah Welch ja Shevchenko, Andrei. 2003. Shortcut to greatness: the new thinking and the revolution in Soviet foreign policy. *International Organization* 57: 1, 77–109.
- Larson, Deborah Welch ja Shevchenko, Andrei. 2010. Status seekers: Chinese and Russian responses to U.S. primacy. *International Security* 34: 4, 63–95.
- Larson, Deborah Welch. 2012. How identities form and change: supplementing constructivism with social psychology. Teoksessa Vaughn P. Shannon ja Paul A. Kowert (toim.), *Psychology and constructivism: An ideational alliance*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 57–75.
- Lebow, Richard Ned. 2008. *A cultural theory of international relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lintonen, Raimo. 2003. Tšetšenian sota 1999. Teoksessa Tuomas Forsberg, Christer Pursiainen, Raimo Lintonen ja Pekka Visuri (toim.), *Suomi ja kriisit. Vaaran vuosista terrori-iskuihin*. Helsinki: Gaudeamus, 264–283.
- Lipponen, Paavo. 2001. *Kohti Eurooppaa*. Tammi: Helsinki.
- March, James G. ja Olsen, Johan. 1998. The institutional dynamics of international political orders. *International Organization* 52:4, 943–969.
- Mead, Walter Russel. 2001. *Special providence: American foreign policy and how it changed the world*. Lontoo: Routledge.
- Michisita, Narushige ja Samuels, Richard J. 2012. Hugging and hedging: Japanese grand strategy in the twenty-first century. Teoksessa Henry R. Nau ja Deepa M. Ollapally (toim.), *Worldviews of aspiring powers: domestic foreign policy debates in China, India, Iran, Japan and Russia*. Oxford: Oxford University Press.
- Mitzner, Veera. 2016. Almost in Europe? How Finland's embarrassing entry into Eureka captured policy change. *Contemporary European History* 25: 3, 481–504.
- Möttölä, Kari. 1983. Ulkopoliittinen keskustelu 1960-1970-luvulla. Teoksessa Aki Hietanen (toim.), *Ulkopolitiikka ja kansalaismielipide. Keskustelun linjat Suomessa*. Tampere: Tampereen Paasikivi-seura.
- Möttölä, Kari. 1998. Järjestyksen, epävarmuuden ja mahdollisen välissä. Suomen turvallisuuspolitiikan linjausta Euroopan unioninjäsenenä. Teoksessa Olavi Borg (toim.), *Tieto, valta ja maailmanpolitiikka*. Studia Politica Tamperensis. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Nau, Henry R. ja Deepa M. Ollapally. 2012. Introduction: Domestic voices of aspiring powers. Teoksessa Henry R. Nau, ja Deepa M. Ollapally (toim.), *Worldviews of aspiring powers: Domestic foreign policy debates in China, India, Japan and Russia*. Oxford: Oxford University Press.
- Neumann, Iver B. 1996. Self and other in international relations. *European Journal of International Relations* 2: 2, 139–174.
- Ollapally, Deepa M. ja Rajagopalan, Rajesh. 2012. India: Foreign policy perspectives of an ambiguous power. Teoksessa Henry R. Nau ja Deepa M. Ollapally (toim.), *Worldviews of aspiring powers: Domestic foreign policy debates in China, India, Iran, Japan and Russia*. Oxford: Oxford University Press.
- Paasivirta, Juhani. 1968. *Suomen diplomaattiedustus ja ulkopoliittikan hoito itsenäistymisestä talvisotaan*. Helsinki: WSOY.
- Paul, T.V., Larson, Deborah Welch ja Wohlforth, William C. (toim.). 2014. *Status in world politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Palosaari, Teemu. 2011. *The art of adaptation: A study on the Europeanization of Finland's foreign and security policy*. Tampere: Tampere Peace Research Institute.
- Palosaari, Teemu. 2016. From 'thin' to 'thick' foreign policy Europeanization: Common foreign and security policy and Finland. *European Foreign Affairs Review* 21: 4, 579–600.
- Patomäki, Heikki. 1996. Poliittinen kenttä jakautuu uudelleen. *Helsingin Sanomat*. Vieraskynä. 10.11.1996.
- Penttilä, Risto E. J. 1995. Arvosidonnaisen ulkopoliittikan ansat. *Ulkopolitiikka* 32: 3, 4–9.
- Penttilä, Risto E. J. 2006. *Historian roolipeli. Pistoja menneeseen ja tulevaan*. Helsinki: Otava.
- Pesu, Matti. 2016. Suurvaltaempiristi pienvaltion johtajana: Mauno Koiviston ulkopoliittinen uskomusjärjestelmä. *Kosmopolis* 46: 2, 6–24.
- Pesu, Matti. 2017. Koskiveneellä kohti valtavirtaa. Suomen puolustuspolitiikka kylmän sodan lopusta 2010-luvun kiristyneeseen turvallisuusympäristöön. *Puolustusministeriön julkaisuja* 1/2017.
- Pursiainen, Christer ja Forsberg, Tuomas. 2015. *Ulkopolitiikkaa norsunluutornista*. Tampere: Chan Puma House.
- Rathbun, Brian C. 2011. Before hegemony: generalized trust and the creation and design of international security organizations. *International Organization* 65: 2, 243–273.
- Rentola, Kimmo. 2016. *Stalin ja Suomen kohtalo*. Helsinki: Otava.
- Rehn, Olli. 1994. Pienen valtion ”legitiimi turvallisuusintressi”. *Ulkopolitiikka* 31: 2, 34–41.

- Ritvanen, Juha-Matti. 2017. "Komissarov olisi kääntynyt haudasaan" – Neuvostoliitto, Iso-Britannia ja Suomen Operaatio Pax 1989–1990. *Historiallinen aikakauskirja* 115: 1, 74–86.
- Ruggie, John. 1982. International regimes, transactions, and change: embedded Liberalism in the postwar economic order. *International Organization* 36: 2, 379–415.
- Salomaa, Markku. 1995. Otetaan opiksi Natosta. *Helsingin Sanomat*. Vieraskynä. 30.12.1995.
- Salomaa, Markku. 1996a. Jaetussa turvallisuudessa piilee vaara. *Helsingin Sanomat*. Vieraskynä. 5.7.1996.
- Salomaa, Markku. 1996b. Nato laajenee, Suomi jahkailee. YVA-sopimuksen haamu rasittaa pahoin turvallisuuspolitiikkaamme. *Helsingin Sanomat*. Sunnuntai. 22.12.1996.
- Sandén, Christer. 1979. Ulkopoliittinen keskustelu Suomessa 1970–luvulla. *Ulkopoliittikka* 16, 1, 8–17.
- Schafer, Mark. 2000. Issues in assessing psychological characteristics at a distance: An introduction to a symposium. *Political Psychology* 21 (3), 511–527.
- Shambaugh, David ja Xiao Ren. 2012. China the conflicted rising power. Teoksessa Henry R. Nau ja Deepa M. Ollapally (toim.), *Worldviews of aspiring powers: Domestic foreign policy debates in China, India, Iran, Japan and Russia*. Oxford: Oxford University Press.
- Sinkkonen, Ville ja Vogt, Henri. 2015. Utopias, counterfactuals and external affairs: (Re)visioning foreign policy in a small country context. *European Review of International Studies* 2 (2), 66–83.
- Sivonen, Pekka. 1994. Epävarmuuden aika, Venäjä ja Suomi. *Kanava* 22 (2), 71–73.
- Sorsa, Kalevi. 1992. *Uusi itsenäisyys*. Helsinki: Otava.
- Suomen Kuvalehti 28.4.1995. Naton siivelle. 1995/17, 18–25.
- Suomen Kuvalehti 20.10.1995. Kortit pöydällä. 1995/42, 17–20.
- Tarkka, Jukka. 1993. Pavlovin koirat. *Suomen Kuvalehti* 1993/46, 71.
- Tarkka, Jukka. 1994. Idän uhka. *Suomen Kuvalehti* 1994/1, 95.
- Tiilikainen, Teija. 1992. Suomen doktriini murtuu. *Ulkopoliittikka* 29: 4, 15–21.
- Tiilikainen, Teija. 1993. Itäraja on taas vedenjakaja. *Suomen Kuvalehti* 1993/16, 4–5.
- Tiilikainen, Teija. 1998. *Finland in Europe: Defining the national identity of Finland in Western Europe*. Aldershot: Ashgate.
- Torvinen, Taimi. 1966. Myöntövyys- ja perustuslaillinen linja. Teoksessa Ilkka Hakalehto (toim.), *Suomen ulkopoliittikan kehityslinjat 1809–1966*. Helsinki: WSOY, 23–38.
- Tuomioja, Erkki. 1991a. Suomi EYn jäseneksi? *Pax* 1/91, 4–5.
- Tuomioja, Erkki. 1991b. Suomen ulkopoliittikka. *Ulkopoliittikka* 28: 3, 47–49.
- Tuomioja, Erkki. 2014. *Siinä syntyy vielä rumihia. Poliittiset päiväkirjat 1991–1994*. Helsinki: Tammi.
- Valtioneuvosto. 1995. Turvallisuus muuttuvassa maailmassa. Suomen turvallisuuspolitiikan suuntalinjat. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle. *Valtioneuvoston julkaisuja* 1/1995.
- Vesikallio, Johanna. 2014. *Lillan. Elisabeth Rehnin epätavallinen elämä*. Helsinki: Otava.
- Visuri, Pekka. 1993. Karjala turvallisuuspoliittisena kysymyksenä. *Kanava* 21: 7, 423–427.
- Visuri, Pekka. 1995. Kylmän rauhan Eurooppa ja Suomi. *Ulkopoliittikka* 32: 2, 12–22.
- Volanen, Risto. 2017. *Suomen synty ja kuohuva Eurooppa*. Helsinki: Otava.
- Vuoria, Matti ja Luoma, Raimo. 2006. Suomen EU-jäsenyyden ensi askeleet. Teoksessa Alexander Stubb (toim.), *Marginaalista ytimeen. Suomi Euroopan unionissa 1989–2003*. Helsinki: Tammi, 91–100.
- Väyrynen, Paavo. 1992. Puolueettomuus, liittoutumattomuus, itsenäisyys. *Puhe Paasikivi-seuran vuosikokouksessa*. 27.11.1992.
- Väyrynen, Paavo. 1996. *Suomen puolueettomuus uudessa Euroopassa. Kansallinen doktriini ympäristön muutoksessa*. Helsinki: Otava.
- Väyrynen, Paavo. 1997. *Paneurooppa ja uusidealismi*. Helsinki: Otava.
- Väyrynen, Raimo. 1991. Ympäristön muutos, arvot ja Suomen ulkopoliittikka. *Ulkopoliittikka* 28 (3), 37–39.
- Weldes, Jutta. 1996. Constructing national interests. *European Journal of International Relations* 2: 3, 271–318.
- Wendt, Alexander. 1992. Anarchy is what states make of it: The social construction of power politics. *International Organization* 46: 2, 391–425.
- Wendt, Alexander. 1994. Collective identity formation and the international state. *American Political Science Review* 88: 2, 384–396.
- Wendt, Alexander. 1999. *Social Theory of international politics*. Cambridge: Cambridge University Press.